چۆن، لەهجەی موکریانیی بەسەر لەهجەی سلێمانییدا، سەپێنرا؟... کامیار سابیر

لە زمانناسییدا، پرەنسیپێکی زمانیی(لغوي) گشتگییر هەیە کە “هیچ زمان و دایەلێکتێک لەوی تر باشتر یان خراپتر نییە”، هاوکات، پرەنسیپێکی زمانەوانیی تر هەیە کە لەهجەکان لە نێوان، زاراوەی باڵا و نزمدا پۆلێن ئەکات و ئەمە شتێکی زۆر ئاساییە و نابێ دڵی خەڵکی هیچ ناوچەیەک ئازار بدات و خەفەتی عەشایەریانەی بە نان و پیوازی(پیاز) موکریانەوە، پێوە بخورێت. لێرەشەوە، زمان و زاراوەی زاڵ، دێنە کایەوە، ئەمەش پێوەندیی بە پرۆسێکی سیاسیی-کۆمەڵایەتیی-کولتووریی- زمانیی و مێژووییەوە هەیە. گەلی کورد، چییتر خاوەنی یەک زمانی یەکگرتوو و گشتگییر نییە، بەڵکو زۆربەی ئەوانەی دە ساڵ لەمەوبەر پێمانئەگوتن زاراوە کوردییەکان(کرمانجیی سەروو، ناوەڕاست، خواروو، هەورامیی، زازاکیی...تاد)، ئێستا زۆربەیان (تەنیا ناوەڕاست و خواروو، زۆر بە باشیی تێکەڵبوونە) بەرەو قۆناغی ستاندەربوون ئەچن و هیچ هێزێکی سیاسیی و نوخبەیەکی ئەکادیمیی و ڕۆشنبیریی، ناتوانن پێشیان پێبگرن و هەر لەهجەیەک لە جیۆگرافیا سیاسییەکەی خۆیدا، بەرەو قۆناغی ستاندەربوون ئەڕوات.

ئەمەش ئەو حەقیقەتە زمانیی و سیاسییە بەیان ئەکات کە گەلی کورد(بووینە بە گەلانی کورد)، وەکو گەلانی تورک- باکگراوند و فارس باکگراوند(یان دروستتر زمانە ئێرانییەکان، بە کوردییشەوە) بەرەو کۆمەڵە زمانی جیاواز و سەربەخۆ، ئەڕۆن و گەڕانەوەیان بۆ نییە. ئەکرا سەردەمانێک لە کوردستانی عێراقدا، زمانێکی ستاندەرد و ئۆفیشەڵی نووسیین، جێکەوت بکرێ، بەڵام بەهۆی حەنیینی ئایدیۆلۆژیای زمانیی و زاڵبوونی مێنتاڵیتیی ناوچەگەریی و بەرژەوەندیی حیزبیی و بنەماڵەییەوە، هەروەها بەهۆی نەبوونی نوخبەیەکی زمانەوانیی کە بەرچاوەگێڕەی سیاسییە فاشیلەکانی شاخ نەبوون، دەسەڵاتی کوردیی بە گشتیی و پارتیی(قۆرغکاری دەسەڵاتی کوردیی) بە تایبەتیی، ئەمەیان نەکرد و هیچ گرووپ و نوخبە و سیاسیی و حیزبێکیش نەیانتوانیی، فشار بە پارتیی بهێنن کە ئەو بڕیارە سیاسییە- زمانییە، بە دۆخی کوردستانی عێراق، بدات.

ئەتنەنیمی(ناوی نەژادیی- Ethnonym) تورکیی و زمانیی بە گەلانی تورک باکگراوند(تورک، تورکمان، ئاذەریی، ئەزبەکیی، قیرقزیی، تەتەریی، ئەغوریی، سالاریی، کازاخیی، یاقوتیی...سەری هار و مار ئەگرێتەوە)، وەهای نزیکایەتیی زۆریان لەگەڵ زمانەکانی گرووپی مەنگەلییەکان، هەموویان، سەرومەڕ زمانی جودا و سەربەخۆن. هاوکات دەخی زمانە لەیەک نزیکەکان کە نزیکی زمانەکانی گەلانی کورد باکگراوند(واقیعی سیاسیی وا ئەڵێت)، بن، زمانی گەلانی فارس باکگراوندە (فارسیی ئێران، دەریی ئەفغانستان، طاجیکیی طاجیکستان و”تات Tat “ی روسیا و ئاذەربایجان، یان دروستتر بگوترێ لە داغستان...تاد)، هەموویان سەربەخۆن و بە زمانی ستاندەردی جودا جێکەوت بوونە. وەهای ئەوەی نووسیین و ئاخافتنیان زۆر زۆر نزیکن، هەندێجار وەکو زاراوەی سلێمانیی و هەولێر، یان وەکو زاراوەی سنە و سەقز، لێکەوە نزیکن، بەڵام بە تەواویی بوونە بە زمانی ستاندەرد و جودا و بەناوی جودایشەوە، ناسراون. بە واتایەکی تر، سەردەمێک ئەکرا زمانێکی ستاندەردی نووسیین لای کەم لە پارچەیەکی کوردستاندا(کوردستانی عێراق)، لە ڕێگەی بڕیاری سیاسییەوە و بە توێشووی ئەکادیمیایەکی زمانیی، جێکەوت بکرایە، بەڵام بە قەولی فارسیی ئەو سەردەمە “گوزەشت”. هەر ئێستا، ئەوەی لە ڕێگەی ئەتنیکییەوە بە کورد ناسراوە، زمانی کرمانجیی، سۆرانیی(چەمکی سۆرانیی، بە ڕەشەکیی و بە هەڵە جێکەوت بووە کە کرمانجیی ناوەڕاست و تا رادەیەکیش خواروو، ئەگرێتەوە)، هەورامیی و زازاکیی، بە تەواویی پرۆسەی ستاندەربوونی خۆیان جێکەوت کردووە و هەر هەوڵێکیش بە چێکردنی یەک زمانی کوردیی، وەکو خورافەیەکی سیاسیی و زمانیی، وەکو شیعری کوردیی بە ئەیلییەنەکانی فەضا، ئەبێ سەیر بکرێت. هاوکات، نە دایگڵۆسیای diglossia زمان و نە خورافەی جووت-ستاندەردیی، یان خەراباتی فرە ستاندەردیی، چارەسەری دەخی ئاڵۆزی زمانە کوردییەکان(چییتر لەهجە نەماون) و گەلانی کورد-نەژاد، ناکات! بە داخەوە بەمشێوەیەیە، بەڵام واقیعی سیاسیی و جەبری زمانیی و رێڕەی بچووکبوونەوەی زمانی کوردیی، ئەو حەقیقەتانەن کە ئەبێ ببیینرێن.

لە ناو کرمانجیی ناوەڕاست و خوارووداا(لێکەوە نزیکن) لە سنەوە بە مەهاباد و ورمێ، لەو دیو خانەقیینەوە(کرماشان و ئیلام) بە گەرمیان و کەرکوکدا بە جیۆگرافیای زمانیی هەولێرو باڵەکایەتیی، تا پیرانشار و نەغەدە، سەنتەری شاری سلێمانیی و دەوروبەری، بە ستاندەردی زمانیی و زماناسیی، بە باڵاترین زاراوەی نووسیین، دەتە ئەژمارد کردن. دیارە لە حەفتاکانی چەرخی رابردووەوە،

سلێمانیی و هەولێر، بەراورد بە کەرکوک، بوونە بە شاری گەورە، بەهام تێکەڵییەکی گەورەی کولتووریی و سیاسیی و زمانیی، ناوچەکانی سلێمانیی و کەرکوک و گەرمیانی بە درێژایی چەندیین سەدە بەیەکەوە بەستووەتەوە. ئەم زمانە خۆبەخۆ ستاندەردە و باڵایەی سلێمانیی، بەراورد بە لەهجەی نزمی موکریانیی، جیاوازییەکی گەورەی مەعریفیی و ڕۆشنبیریی و مێژوویی هەیە.

سلێمانیی(لەگەڵ ناوچەکانی کەرکوکدا) خاوەنی نوخبە هەرە گەورەکانی کوردن کە تەکستی دانسقەیان، بە سەردەمەکانی خۆیان هەبووە، لە نالیی و سالم و کوردییەوە، بە مەحویی، حەمدیی، پیرەمەرد و گۆران، بە مەلا کەریمی مودەڕڕیس، قانع و شێرکۆ بێکەس، لە کاتێکدا، موکریان، باشترین نوخبەکانی لەکاڵێیی و کەم سەوادن، یان ئەوەندە کەمن، کاریگەریی ئەدەبیی، زمانیی و کولتووریان بەراورد بە سلێمانیی، زۆر سنووردارە، بە تایبەتیی، پیاوێکی زمانزان(نەک زمانناس) ی وەکو هەژار موکریانیی، بۆچی ئەبێ، لەهجە و ئاخافتن و هەزموونی کولتووریی ناوچەکەی ئەو(موکریان) کە مونەظیری سیاسیی بارزانیی بووە، بکرێ بە زمانی ستاندەری نووسیین و بەسەر کولتووری زمانیی و زمانی باڵای سلێمانییدا، بسەپێنرێت؟ بەشێک لە هۆکاری ئەمانە بە کورتیی لە خوارەوە، ئاماژەیان پێئەدرێت.

سەیری ئەدەبیاتی نوخبەکانی سلێمانیی و دەوروبەری بکەن، لە نووسیین و ئاخافتندا، فرمان بە “ئە” “ئەنووسرێ” نەک بە “دە” (دەنووسرێ)، بە نموونە، ئەخەوم، ئەڕۆم، ئەچن، ئەبەن، نەک دەخەوم، دەڕۆم، دەبەن…تاد، هۆکاری ئەم ئەفسانە زمانییە(linguistic myth) لە کوێوە، سەرچاوەی گرتووە کە “دەترسن” لە “ئەترسن”، گوایە ستاندەردترە؟ خەڵکی سلێمانیی (بە تایبەتییش ئەو پشتەنەیەی لە بانەوە بە پێنجوێن، بە هەڵەبجە و شارەزوور، بە گەرمیان و بازیان و سورداش و شارباژێڕ، تێکەڵ ئەبنەوە) لە رووی کولتووریی و زمانییەوە لە هەموو ناوچەکانی تری کوردستانی عێراق(بگرە لەسەرتاسەری پارچەکانی کوردستاندا) زۆر باڵادەستترن، ئەی بۆچی تەسلیمی ئەدەبیاتی ناوچەی موکریان بوونە؟ بە تایبەتییش هەژار موکریانیی، تەبەنیی سیاسیی لەهجەکەی خۆی کردووە لە ئەدەبیاتی سیاسیی کوردستانی عێراقدا، هەژارێک تەنانەت وەکو شەریکی قەتوعامی نەیارەکانی بارزانیی، شەرعییەتی داوە بەو تێرۆرانەی دژی کوردەکانی ئێران(لە چەشنی سولەیمانی موعینیی) کراوە. هەژار موکریانیی، ئەدیب، شاعیر، نووسەر، زمانزان و موهەییجی

سیاسییەکان بووە، بەڵام لە دوور و نزیکەوە، پێوەندیی بە زمانناسیی کولتووریی، بە مەعریفەی زمانیی و مەغزا فیکریی و فەلسەفییەکانی زمانناسییەوە، نەبووە و نا بێت.

ئەوانەی هەژاریان پێ غۆلی زمانی کوردییە، بەشی زۆریان ئەوانەن لە کوردیی بترازِێ زمانێکی تر نازانن، وێڕای ئەوەی شارەزایی زمانناسیی و مەعریفەی سیاسییان لەسەر زمانناسیی نییە، یان زۆر سنووردار و لۆکاڵییە. بە دڵنیاییەوە، لە زۆر رەهەندی زمان و شیعردا، هێمن موکریانی زۆر لە هەژار باڵاتر و بەسەلیقەتر بووە، بەڵام هەژار لە رووی سیاسییەوە، بە بەرنامە، تەوظیف کراوە. راستە ئەم بابەتە(واتا دەڕۆم یان ئەڕۆم)، مێژووەکەی زۆر لە ئەدەبییاتی هەژار موکریانیی کۆنترە و تۆفیق وەهبیی بەگ بۆ کۆتایی ١٨٠٠ ەکان ئەیگێڕێتەوە، بەڵام گومانی تێدا نییە، هەر بەهۆی کولتوور و زمانی ناوچەی موکریانەوە بووە! هاوکات، ئەمەیان زۆر گرنگ نییە کە بە ” دە” بێت یان بە “ئە”، نیشانەی باڵاتر و ستاندەردتربوون بێت! بەڵام گرنگ و بنەڕەتییە کە ئەبێت یەکێکیان دروستتر بێت و ئەوەی تریان لاوەکیی بێت.

نموونەیەکی تر، ئەم حەقیقەتە لە وەرچەرخانی ئەدەبییات و نووسینی کوردییدا، بەیان ئەکات. تەواوی ئەو ناوچانەی دەوروبەری سلێمانیی، تەواوی سنە و گەرمیان و کەرکوک، بە هەولێر، دەشتی هەولێر و باڵەکایەتییشەوە، لە ناو ئەدەبییاتی نوخبەکانی ئەو ناوچانەدا، وشەی(جوێن=دژوێن=جوون=جمێن)، تەنانەت بە بادینییش”چفین” هاتووە، لەسەروو هەموویشیانەوە، ئەدەبییاتی نالیی، سالم، قانع، پیرەمێرد و بە تایبەتییش، مەحویی کە پرێستیژترین مونەوەری سلێمانییە، کەچیی ئێستا نەک بەشێک لە سلێمانییەکان، جوێن بە جنێو ئەنووسن، تەنانەت کەسێکی وەکو مەریوان قانع(برا و ئامۆزاکانی نا)، دەستبەرداری ئەدەبییاتەکەی باپیری بووە و دوای ئەدەبییاتی ناوچەی موکریان کەوتووە! بەشێک لە هەولێرییەکان و کەرکوکییەکان و سنەییەکانیش، دوای ئەم هەژموونە موکریانییە کەوتوونە. ئەمە لە زمانناسییدا پێیئەگوترێ (language Shifting)، بە واتایەکی تر، جەڕیینی زمانیی، رەنگە بە عەرەبیی و فارسییەکە دروستتر بێت کە تەغییری زمانیی پێئەگوترێت. ئەمە بۆ زگ(سک)یش هەمان میش□دی زمانیی دروستە، چونکە پێش حەفتاکان، زۆریینەی ئەدەبییاتی سلێمانیی، زگیان(لە زگماکەوە) بەکارهێناوە، بەڵام ٥٠ ساڵێکە بێت، لە ژێر هەژموونی کولتووری زمانیی موکریاندا، بۆ سک، جەڕاندوویانە.

رۆژێک لە نووسەرێکی هەولێریم پرسی، ئەرێ ئوستاذ، خەرە تۆ جوێن بە جنێو ئەنووسیت؟ رەکوێڵەوان گوتی، هێندە لە بەرادەرە سلێمانییەکانم و بە تایبەتتریش ئەو سلێمانیانەی لە سلێمانییەوە دوای پارتیی کەوتوون و لەرێ نیشتەجێبوونە، وای ئەنووسن و منیش دوای ئەوان کەوتووم! پێموایە ئەگەر لاسایی سلێمانییەکان بکەیتەوە ئەوە زمانی کوردیی بە باشیی ئەزانیت! ئەمە رێک بە سلێمانییەکانیش هەروایە، پێیانوایە ئەگەر دوای رێنووسی ناوچەکانی موکریان بکەون، ئەوە زمانیی کوردیی، بە پرێستیژیی و بە ستاندەردیی! ئەزانن. ئەگەر سەیری ئەدەبییات و نووسینی تەواوی نووسەرانی سلێمانیی بکەیت تا سەرەتای حەفتاکان، هەموویان (بە موطڵەقیی)، “جوێن”یان نووسیوە، بەڵام لەگەڵ ئاشبەتاڵی جەلالییەکەدا و گەڕانەوەیان بۆ صەفی پرۆکسییە ئیقلیمەکە(شۆڕشەکەی بارزانیی) و دواتریش ئاشبەتاڵی ئەوان، وەکو لە باری سیاسیی و عەسکەرییەوە شکست بوو، لە باری کولتورییشەوە، کەوتنە ژێر ئەدەبییاتی سیاسیی حیزبەکەی بارزانیی و مونەظیرە موکریانییەکەیەوە و لە بری جوێن، جنێو ئەنووسن.

لە هەمووی کۆمیدیتر ئەوەیە، کاتێ هەژار هاتووەتە کوردستانی عێراق، خۆی کەوتووەتە ژێر هەژموونی ئەدەبییاتی “کورد”ی عێراقەوە، بە تایبەتییش ئەدەبییاتی ناوچەکان و نوخبەکانی سلێمانیی، بۆ نموونە لە (چێشتی مجێوردا) وێڕای ئەوەی درەنگ نووسیویەتی و لە دوای ئاشبەتاڵ و گەڕانەوەی بۆ ئێران، کەی کردووەتەوە، خودی هەژار موکریانیی، “جوێن”ی بەکارهێناوە. نەک وەکو هەڵەی چاپ، بەڵکو دەیانجار “جوێن”ی لەبری جنێو، بەکارهێناوە! ئەمە نیشانەی ئەوەیە کە هەژار، جوێنی بە ستاندەرد داناوە و جنێوی بە لۆکاڵیی ئەژمارد کردووە، کەچیی ئێستا نوخبەکانی سلێمانیی، جنێوی موکریان بەکار ئەهێنن و ئەرتۆگرافیی تێکستەکانی مەحویی، نالیی، قانع و گۆرانیان بەلاوە، ناوە.

بە واتایەکی تر، لە رووی سیاسییەوە، تۆ چەند دژی سیاسەتەکانی پارتیی و ماڵباتی بارزانیی بیت، بەڵام لە رێگەی دەستی سێ و چوارەوە(لە رێگەی هەژار موکریانییەوە بە ئەدەبییاتی موکریان) تۆ کەوتوویتە ژێر هەژموونی کولتووریی ئەوانەوە. ئەوە بە جوێن وابووبێت، بە بەرامبەریش وابووە کە موکریانییەکان بە بەرانبەر! ئەینووسن. لە کاتێکدا لە مەغزای زمانەوانیی بە تیۆرییەکەی ڤینگشتاین(تیۆریی وێنەگرتن یان وێنەکردنی زمان= picture theory of language) یاخود هەندێجار بە تیۆریی وێنەگرتنی مانای

ئیستیدلالیی دێت، ئەوە هەڵەیەکی گەورەیە لە زمانناسیدا، دوای بۆرە زمانزانێکی وەکو موکریانیی بکەویت. بۆ نموونە ئەوەی لە رووی لۆژیک و فەلسەفەی تەحلیلیی زمانەوە، پێیئەگوترێ" رستەی ئەتۆمیی "atomic sentence" ناکرێ فۆرۆمەڵە بکرێتەوە و پێتوابێت زمانی ئاسایی و کولتووریی خەڵک، ئەتوانیت بجەڕێنیت.

جوێن لە وێنەگرتن و ئیتیمۆڵۆژیای زمانییەوە، لە دژ-وێن ەوە هاتووە، وێنەی بەرامبەر بە نێگەتیق نیشان ئەدەیت و رەسمێکی خراپی لەسەر دروست ئەکەیت. لە کاتێکدا، جنێو، ئەگەر دابنێین لە دژ-نێوەوە، جارێ پێش هەموو شتێ، "نێو" فرەیزێکە بۆ ناوەندێک، گۆڕەپانێک یان کایەیەک بەکاردێت و زۆر لۆکاڵییە بەراورد بە ناو، ئەگەر نێو لە بری ناو بە لەهجە وەربگرین، ئەوە دەلیلی موثبەتە کە لەهجەی موکریانیی، لەهجەیەکی زمانیی نزمە. ئەی بۆ ئەبێ، ئەدەبی باڵای سلێمانیی، بۆ بەختیار عەلیی و نووسەرەکانی سلێمانیی (لە حەفتاکان بە دواوە) دوای لەهجەیەکی نزمی وەکو لەهجەی موکریانیی بکەون؟ ئەگەر لە رووی سیاسیی و کولتووریییەوە، غەزوی مەغز و مێنتاڵیتییان نەکرابێت!

ئەم هەموو شێرو رێوییە زمانییەی سەرەوەم، بۆ ئەم سێ نموونەیەی خوارەوە، هێنایەوە.

□- بەختیار عەلیی، نوێترین کتێبی لە رەهەند، بڵاو ئەبێتەوە بە ناوی"گووتاری مانەوە"! وەرە بە وردیی سەرنج بدە، وێڕای ئەوەی لە باری فۆنەتیکی زمانییەوە، قسەیەکی زۆر قۆڕ و بێ مانا دەرئەچێ کە گوتار بکەیت بە گووتار، یان وەکو گەنجێکی وردەکار لە زمانناسیدا "رابەڕ حەسەن"، ئەڵێ لە باری فۆنەتیکییەوە، بڕگەی یەکەم"گو" هێزی لەسەر نییە، بەڵکو هێز لە بەشی دووەمدایە کە"تار"ە. تەنانەت، هەر بۆ حەیثییەتی زمانیی، شتێکی جوان نییە، چەمک یان ناوی "گوو" کە بە پێی زانستی فۆنۆڵۆجی لە زمانناسیدا، نە فۆنیمە و نە مۆرفیمە(phoneme & morpheme) بەڵکو رەپوڕاست، ناوێکی دیاری کوردییە بۆ پیسایی مر□ق ب□کار ئەهێنرێت. لە ئەدەبیاتی شەعبییدا، کەسێک ئەگەر زۆر دێز و قێز و چەوت بێت، پێیئەگوترێ گوو-تاڵ، بە لە هجەی هەولێریی ئەبێتە "گووتار"، تۆ بێیت گوتار(وتار-دیسکۆرس-خ ِطاب) بە چاولێکاریی هەندێ نووسەری شیوعیی دێریین کە رێچکەی هەژار موکریانییان گرتووە و بە نزیکەیی وەکو نەخۆشیی زمانیی، هەموو واوێک بە دوو واو ئەنووسن(لە چەشنی کەرکوک، خواکوڕک، گوتن، گوشراو، گوڵزار…تاد، هەموویان سەقەت ئەکەن)؟

لە کاتێکدا، بە گرفتی دوو یای کە زۆرجار وشەکە بە تەواوی ماناکەی ئەگۆڕێت، لای ئەو لە زۆربەی رۆمانەکانیدا گرنگییان پێنادات. بۆ نموونە لە باشترین رۆمانەکانی، رۆمانی “داگییرکردنی تاریکیی”، ئەبووایە تاریکیی بە دوو یای بنووسیایە، بەڵام بە یەک یای(تاریکی= تاریکیت) نووسیویە؟ هۆکار چییە کە زمانی باڵای سلێمانیی، زمانی نوخبەکان و پرێستیژی سیاسیی، بەو شێوەیە زەلیل و ریسوا بکەیت؟ و دوای قوتابخانەی موکریانیی-بارزانیی و فشەخانەی پارەخۆرە بە تەکستە ناو زل و بەناوەڕۆکەکانی وەکو(ئەکادیمیای کوردیی) بکەویت؟

لە زمانناسیدا ئەکرێ نووسەرێک، زمانناسێک یان کەسێک لە بواری فیکریی و زمانییدا کار بکات، وشەیەکی نوێ دابهێنێ وەکو نیۆڵۆجیستێک(لە neologism ەوە) بناسێنرێ، بەڵام ئەگەر گووتار، چەمکێکی نوێ بێت و نیۆلۆجییانە داهێنرابێت و مەتیڤەکەیان لە ئەدەبییاتە سیاسییەکەی بارزانیی-موکریانیی و شیوعییە دەریینەکانەوە وەرگرتبێت(نەخۆشیی دوو واو)، ئەوە ئەبێ ئەو مەنتاڵیتییە چاولێکاریی و جاهیلانەیە، بە قەولی گەرمیانییەکان، گووباران بکرێت. ئەم کەوتنە ژێر کولتوورییەوە کە ئەنترپۆلۆجیستی زمانیی و کولتووریی ئێدوارد تەیلەر** بە تەصویری envisaged کولتووریی ئاماژەی پێئەدات، پێیوایە کە زمان و وەنەکردنی(نەک وەناکردن) کولتووریی دیدی مرۆڤەکان، ئەخاتە قەناغەکەوە، لە رێگەی زمانێکی باڵاترەوە، ئەیەوێ جێگە بۆ خۆی بدۆزێتەوە و خۆی مانیفێست بکاتەوە.

ئەم بەچوونەی تەیلەر، چاولێکاریی هەولێرییەکان بە سلێمانییەکان، سلێمانییەکانیش بە لەهجەی نزمی موکریانیی، نەک هەر خۆیان مانیفێست ناکەنەوە، بەڵکو لە رووی ئایدیۆلۆژیای زمانییەوە، خۆیان بارزانییزە و موکریانییزە ئەکەن. لێرەدا مەبەست ئەوەیە، جیۆگرافیای دەسەڵاتی پارتیی، بە تایبەتییش لە رێگەی هەندێ شیوعیی دەریینەوە کە خەریکی ئەدەب و زمانن، سوودێکی زۆر لە کولتوور و ئەدەبییاتی هەژار موکریانیی وەرئەگرێت و ئەیەوێت بە بەرنامە، بیسەپێنێت بەسەر ئەدەبییاتی باڵادەستی نوخبە دەریینەکانی سلێمانییدا.

٭- یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان کە ساڵی ۱۹۷۵ دامەزراوە، بە عەرەبیی و بە دەستنووسی شەخسیی جەلال تاڵەبانیی، پاش پرسوڕاکردن، بە ناوەڕۆکی بەیانە عەرەبییەکە(الاتحاد الوطني الكردستاني-لماذا) بە دەیان نووسەر و شاعیر و زمانناسی “عەرەب”ی عێراق و سوریا و

لوبنان، بە تایبەتییش پرسکردن بە غەل و فیلەتەنی ئەدەبی عەراقیی (محەمەد جەواهیریی)، چەمکی الکردستاني، بە درێژایی مێژووی یەکێتیی لە ئەدەبیاتە عەرەبییەکەیدا جێکەوت بووە. ئەمە بەدەر لەوەی لەو رۆژەوەی چەمکی کردستان(بە عەرەبیی، بە فارسیی، بە ئاذەریی، بە تورکمانیی و بە تورکیی کۆن تا سەردەمی کەمالیزم) هەر کردستان بووە و مێژووەکەی ئەگەڕێتەوە بۆ نزیک بە نۆ صەد(٩٠٠) ساڵە لەمەوبەر کە “کردستان” بە عەرەبیی، فارسیی و تورکیی، بە یەکەم جار لە ئەدەبیاتی نووسییندا بەکارهێنراوە.

چەندین صەدە دواتر، خانیی و دواتریش نالیی و ئەوان بە ” کوردستان” کردوویانەتە ناو ئەدەبیاتی کوردییەوە، کەچیی ئێستا هەندێ گەلحەی سیاسیی و هەندێ عەوامی ئەکادیمیی، دووبارە بە چاولەکەریی ئەدەبیاتە موکریانییەکەی پارتیی، بە عەرەبیی و فارسیی (کوردستان) ئەنووسن؟ لە کاتێکدا، هەر ئەمانە، نوطقیان لەوە نایەت کە بە بە زمانی تورکیی بە کورد ئەگوترێ کورت(Kürt) ، ئەمە شەرم و خەجاڵەتیی نییە و سووکایەتیی نییە بە کورد، ئەمە مەدیفای زمانی تورکییە و بە موردایش ئەڵێن (مورات)، بەڵام پاڵنەرە ئایدیەلۆژیی و حیقدە نەتەوەیی و راسیستییەکە بە لە زمانی فارسیی و لە عەرەبیی هەیە، بەڵام لە تورکیی نییە؟ هۆکارە سیاسیی، فیکریی و مێژووییەکەی پەیوەندیی بە ناسیۆنالیزمی نەژادیی-کوردایەتییەوە هەیە، وێڕای جەهلێکی غەڵیظ لە زمانناسییدا، رێگەکی پێ لە حیقدی طائیفیی سوننیی-عوثمانییشی تێدایە.

لە کێشەی نێوان، هاوسەرەکانی یەکێتییدا(لاهور و بافڵ)، ئەمە بە ئاشکرا دەرکەوتەوە. کاتێ بافڵ بڕیاری دەرکردنی لاهوری دا، ئارم و تێکستی ئامادەکراو letterhead یان ئەوەی پێیئەگوترێ، لەگێی رەسمیی یەکێتیی بە عەرەبییەکەی نووسراوە الاتحاد الوطني الکوردستاني، لە کاتێکدا ئەمە تەحریفکردنی ناوی رەسمیی یەکێتییە کە تاڵەبانیی، یەکەم کەس بووە بە قەڵەمی خۆی، دایڕشتووە.

لە بەرامبەریشدا، لاهور بە لەگێی رەسمیی! یەکێتییەوە، ئیدانەی ئەو دەرکردنەی کرد و بە کارێکی نا حیزبیی و دژە پەیڕەوی حیزبیی، نیشانی دا، چەمکی الکردستاني بە “ضەمە” نووسیوە نەک بە واوی درێژ(الکوردستاني)، جا پرسیارەکە لێرەدایە، کاتێ لاهوریش کە قائیدی یەکەمی یەکێتیی بوو، زۆربەی بەیانەکانی یەکێتیی بەو لەگێیەوە دەرئەچوو کە لەسەردەمی دوای تاڵەبانیی و باڵادەستبوونی کۆسرەت و مەلا بەختیارەوە، مونەظیرە سیاسیی و فیکریی و زمانییەکانی پارتیی، غەزوی ئەدەبیاتی یەکێتییان کرد و کەم تا

زۆر جەکەوتیان کردبوو. ئەی بۆچی لاهور لەم بەیانەی ئەخیریدا، لە لەگەکەدا، کوردستانی بە عەرەبیی بە “الكردستاني” نووسیبوو؟ ئایا لە باری فیکریی و زمانیی و سیاسییەوە، ئەوەندە خەڵکی وردەکاری بەدەورەوەیە کە بیانەوێ خۆیان لە هەژمموونی کولتوورییەکەی پارتیی دوور بخەنەوە، یان هەر بە ڕێککەوت بووە؟

□- حەمەی مەلا کەریمی مودەڕیس، نووسەرێکی باش و شارەزا بوو، خزمەتێکی زۆری بە ئەدەبی کوردیی کردووە، بەڵام قەطعەن، پرسیاری ئەوەت لێ خۆت کردووە، بۆچی ئەم پیاوە، تەحریفی ڕێنووسی تەواوی مونەوەرەکانی ناوچەی سلێمانیی کردووە(ئەوانەی لە لایەن حەمەی مەلا کەریمەوە، نووسینەکانیان بیراز کراوە) و لەسەر ئەدەبیاتی هەژار موکریانیی و نووسەرە شیوعییە دێرینەکانی ناو دەسگاکانی ڕاگەیاندنی پارتیی، زمانی نالیی و سالم و کوردیی و مەحویی…تاد سەقەت کردووە؟ هەر بەوەوە نەوەستاوە، بەڵکو سەرلەبەری ئەرثەگرافی(قەواعیدی ئیملائیی)ی نووسینەکانی ئەو مونەوەرانەی بە هەڵە نووسیوە و کەوتووەتە ناو خورافەی زمانی پەتیی کوردیی و فشقییاتی پاککردنەوەی زمانیی لە زمانە بێگانەکان و تەواوی ئەو حەرفە عەرەبیی و ئارامییانەی(ض، ط، ص،ث، ظ…تاد) لە نووسینە ئەریجنالە و دەستنووسەکانی ئەواندا یان لە چاپەکانی تا هەشتاکان و نەوەدەکانی ئەواندا هەبوونە، تەزویری کردوونە و بە ئەدەبیاتی نا مەدەرن و نزمی موکریانیی، دایڕشتوونەتەوە؟

سەرەنجام، ئەم شەرعییەتە زمانییە (linguistic legitimation) کە زمانێک یان لەهجەیەکی تر زاڵ ئەکات بەسەر ئەم و ئەودا، لە دیدی “بۆردیۆ”وە لەوەوە سەرچاوە ئەگرێ کە موئەسەسەیەکی سیاسیی یان دەسەڵات، بە ئەجێندای ئایدیۆلۆژیی و خووی زمانیی (attitude) ئەوەی مەبەستیەتی، مەقبولییەتی پێئەدا و دواتریش شەرعییەت لە مەقبولییەتەکە و لە دیفاکتۆ سیاسییەکەوە وەرئەگرێ بە سەپاندنی ئەجێندا سیاسیی و زمانییەکانی خۆی. ئەمە لە کاتێکدایە، زمانی نووسین و ئەدەبیاتی مونەوەرەکانی سلێمانیی، زمانێکی باڵایە لە دەرکی موتەبادیلدا(mutually intelligible)، هاوکات لە دیدی سۆسیۆزمانییەوە ئەکرێ بگوترێ زمانەکە لە بناغە نوخبەوییەکەیەوە، درێژ ئەبێتەوە و بەردەوامیی زمانیی continuum و ویقاری کولتووریی لە گەردن و باڵای کرمانجیی ناوەڕاست و خواروو، ناوە.
بۆردیۆ، بەچوونی ئەوەیە کە” ئاخێوەرانی زمانێک کە شەرعییەتی چالاکیی زمانەکەی خۆیان لە دەست ئەدەن، بە حوکمی دیفاکتۆ لەسەر شانەی کۆمەڵایەتیی دوور ئەخرێتەوە، یان ئەبێ بەدەنگیی هەڵبژێرێت”

(Bourdieu, 1991, p. 55). لە دۆخەی ئەوەی کە زمانی سلێمانیی، شەرعییەتی خۆی لەدەستداوە و تەبەنیی لەهجەی موکریانیی ئەکات، مەریوان و بەختیار و ڕەهەندییەکانی تر، خووی نووسەرانی موکریانیی ئەگرن و شوێنیان ئەکەون، بەشێکی پەیوەندیی بە نەقصی مەعریفیی و زمانیی نوخبە و سیاسییەکانی ئەم سەردەمەوە هەیە و بەشێکیشی پەیوەندیی بە خۆبەکەمزانییەوە هەیە بەرامبەر ئەزبەنییەکانی بارزانیی(لێرەدا موکریانیی) و بە ماستەرمایندی خۆیانی ئەزانن. ئەمە لە کاتێکدایە، کەسی وەکو شێرکۆ بێکەس کە دواهەمیین و مەزنترین شاعیری کوردە لە ناوبانگ و ویقار و شۆهرەتدا، بە تایبەتییش لە داهێنانی باڵاترین وێنەی شیعریی و خوڵقاندنی پرێستیژی پەنهانییدا (covert prestige) ، دەقەکانی بە زاراوەی زاری سلێمانیی نووسیوە و کەم تا زۆر توخنی ئەدەبییاتی نزمی موکریانیی نەکەوتووە.

لە کاتێکدا، شێرکۆ بە دەیان قەد ، لە باڵای شیعریی و تێکستی جوان و ئاوێزانکردنیان لەگەڵ زماندا، بەسەر موکریانییدا ئەشکێتەوە، نەک هەر حیسابی بە وێنە زمانییەکانی موکریانیی نەکردووە، بەڵکو تەحەدای کردووە، کەچیی خووی ئایدیۆلۆژیی سلێمانییە ڕەهەندییەکان، بەلای موکریانییدا ئەگۆوزەرە، لە کاتێکدا لە هەموو دەقە پرێستیژەکانی شێرکۆ بێکەسدا نایدۆزیتەوە کە فرمانەکانی بە دە (دەڕۆن، دەشێوێنن) نووسیبێت، بەڵکو هەموویانی بە ئە (ئەڕۆن، ئەشێوێنن، ئەدەن...تاد) نووسیوە، هەروەکو نوخبەکانی پێش شێرکۆیش وایان نووسیوە. بە خۆم تا چەند ساڵ لەمەوبەر بە “دە” ئەمنووسی، بەڵام کاتێ لە مێژووی گەشەی زمانیی -کرمانجیی ناوەڕاست وردبوومەوە و بابەتی پەیوەندیداری زمانناسیم خوێندەوە، وازم لەو خورافە زمانییە(the language myth) هێنا.

کۆتایی ئەم نووسینە بەوە دائەخەم کە لای من زمانی کوردیی یان هەر زمانێکی تر، قودسییەتی سیاسیی نییە، حەزم ئەکرد زمانەکانمان(زمانە کوردییەکان) بیانتوانیایە تەعبییر لە ئازار و دەربڕیینە سیاسییەکانمان، بە جیهانی دەرەوە بگەیەنن، بەڵام بە داخەوە، هەر کوردێک ئەگەر لای کەم یەکێک لەم سێ زمانە (عەرەبیی، فارسیی یان تورکیی) یاخود زمانێکی جیهانیی نەزانێ، ئەوە نە لە مەغزای سیاسیی زمان ئەگات، نە لە جیهانی دەوروبەر ئەگات و نە ئەشتوانێ ئیدامە بە پاراستنی زمانەکەی بدات، بە دۆخێکی لەو چەشنەیشەوە، جگە لە وێنەی زمانیی بە شێوەیەکی لۆکاڵیی، شتێکی تر بەرهەم ناهێنرێت. لەسەر ئەرضیی واقیعییش، زۆربەی ئەوانەی تێئەگەن لەم دۆخە

سۆسیۆسیاسییەی زمانی کوردیی و ئیمکانیاتی ماددییان هەیە، منداڵەکانیان فێری زمانێکی تر ئەکەن.
لە بەرامبەریشدا، نوخبەکانی کورد و شاری سلێمانیی، خەریکە تەواو تەسلیمی ئەو ئەمری واقیعە ببن کە کاتی خۆی بارزانیی بە تەبزیی و بە عەنتەرییات، هەزار موکریانیی کرد بە موقتەدا و بە مەرجەعی هەموو ڕۆشنبییران و کایەی ڕۆشنبییریی کورد لە کوردستانی عێراقدا، هەر دوای ئەوەی بارزانیی و بەعث، ڕێککەوتنی ئاداریان کرد، لە بەغداد کرا بە سەرپەرشتیار و مامۆستای یەکێتیی نووسەرانی کورد و لە یەکەمین هەنگاویشدا، بە فەرمانی بارزانیی نێردرا بۆ ڕێکخستنی کاروبارەکانی یەکێتیی نووسەرانی کورد(کوردستانی عێراق) کە تازە لە بەغداد، دامەزرابوو، بە سەرۆکی دەستەی بەڕێوەبەریش، تەعیین کرا.
ئەو هەزارەی جگە لە شیعر و وەرگێڕان و هەندێ سەجعی زمانزانیی، مەعدەنە سیاسییە هەزیلەکەی ئەم جۆرە شیعرانەی خوارەوە بووە.

بارزانیی، پاڵەوانی کورد
هیوای پییر و جەوانی کورد
خەبەریان پێداین تۆ مردووی
بە دیمەن لە بەرچاو ونبووی
من دەزانم تۆ نامری
تۆ لە مردن بەهێزتری

Anthropological Essays presented to Edward Burnett Tylor. Oxford at the Clarendon Press. 1907. **

Bourdieu, P. (1991). Language and symbolic power. Cambridge, UK: Polity.

کامیار سابیر

دێوەزمەی حەشدو شیعرێ… سەیران

سەدیق ساڵح

دروستکردنی حەشدی شەعبی لەکاتێکدا بوو کە مەترسی داعش لە بەغداد نزیکببویەوە. کە ئەمەش دەکاتە مەترسی لەسەر عیراقی شیعی، بەو هۆیەشەوە مەرجەعی باڵای شیعەکانی عیراق "عەلی سیستانی" بەفتوایەکو بەدروشمی "لەبەیکە یاحوسەین" باڵانسی هێزی شیعی راستکردەوەو لەوەوە یەکەم قۆناغی ئایندەیەکی ئاڵۆزو تراژیدیا بەهۆی ئەو هێزەوە لە مێژووی عێڕاقدا دەستیپێکردو دواتریش مەترسییە راستەقینەکانی دەرکەوتن.

حەشدی شەعبی بەپێی سیستم دروستنەکراوەو کۆپیکردنی ئەزموونی هێزی دیکەی شیعەیە، لە وێنەی: سوپای قودسی ئێرانی، حوسییە شیعییەکانی یەمەن و حزبوڵڵای لوبنانی. حەشدی شەعبی نە یەك هێزەو نە یەك هێز دژیەتی و نە یەك فەرماندەو خاوەنداری هەیە. بەڵکو زیاتر لە دەیان گروپی چەکدارییە وە زۆرینەی کوردو عەرەبی سوننە دژی مانەوەین و دەیان فەرماندەش سەرکردایەتی دەکەن. لەهەڵبژاردنەکان ئەو هێزە ئەبێتە خاڵی ململانەی نێوان لایەنە سیاسییەکانی عیراق و ئەنجامی هەڵبژاردنەکان ئەگۆڕێت، بەفەرمانی ئێران و لەبەرژەوەندی ئێران.
لەسەر سێ ئاست حەشدی شەعبی مانەوەی ڕەتدەکرێتەوە.
یەکەم بەهۆی دروستکردنی مەترسییەوە لەسەر کوردستان و ئەزموونەکەی کەدەنگییەکی کوردستانی بۆ ڕەتکردنەوەی حەشدی شەعبی دروستبووە.
دووەم حزبە عەرەبییە سوننەکان حەشدی شەعبی بەمەترسی دەزانن بۆ سەر شوناسی مەزهەبی خۆیان و مانەوەی بەو شێوەیەی ئێستا ڕەتدەکەنەوە.
سێیەم دەستووری هەمیشەیی عیراق بوونی هەر هێزێکی چەکدار لە دەرەوەی دامەزراوەیی سوپاو دەسەڵاتی سەرۆک وەزیران ڕەتدەکاتەوە.
ئەم هێزە میلیشیایە مەزهەبییە بۆچی و لەپێناو کێ و چی دا دروستکرا؟ لەڕۆژانی سەرەتای هاتنی داعشدا، سوپا زە بەلاحەکەی عێڕاق بەبێ شەڕ لەشارە سوننییەکان کشایەوەو چەك و جبەخانەکانی بۆ داعش بەجێهێشت. ئەوکات کەم کەس گومانی ئەوەیان هەبوو کە ئەمە تاکتیکی مالیکی سەرۆک وەزیرانی ئەوکات بووبێت بۆ پەڕینەوەی شەڕ بۆ ناوچە سوننییەکان. وە ئامانجیش دروستکردنی شەڕی تائیفی سوننەو شیعە بوو، بەفەرمانی ئێران کە نوری مالیکی سەرۆکوەزیرانی ئەوکات و زۆرینەی سەرکردەکانی ئێستای حەشدی شەعبی فەرمانەکەی ئێرانیان جێبەجێ کردو خۆیان فرۆشت بەئێران و ناویان وەکو قێزەونترین خائینی مێژوو لەوڵاتەکەی خۆیان تۆمارکرد. کاتێکیش مەرجەعیەتی

باڵای شیعەکان بانگەوازی بۆ پێکهێنانی حەشدی شەعبی کرد، بە ڕەوایەتیدان بەم هێزە عەشایەرو نایاساییەو بە ئەوەی لە ناوچە سوننییەکاندا هەق و ڕەوایەتی شەڕکردنی هەبێت. ئەمجارە کەوتنە لۆمەکردنی سوپا بەوەی نەیتوانیوە بەرگری بکات، بۆیە پێویستە ڕۆڵی سوپا پەراوێز بخرێت و دەبێت بایەخ بە حەشدی شەعبی بدرێت و پڕچەك بکرێن، لە پێناو ئەم ئامانجەی عێراقێکی خاوەن سەروەری و دەستورو نیزام و یاساو سوپایەکی یاسایی بگۆڕن بۆ وڵاتێکی مەزهەبیی، مەرجەعیی و میلیشیایی.
بەمجۆرە ناڕاستەوخۆ ڕاگەیاندنی شەڕی شیعە و سوننەبوو. گوێ بەهیچ کاردانەوە و ناڕەزایەتییەك نەدرا. سوپا فەرامۆش کرا، توانا سەربازی و داراییەکانی عێراق خرانە خزمەتی بەهێزکردنی پێگەی حەشدی شەعبییەوە، بەبێ بوونی هیچ یاسایەك، لە بودجەی گشتیی عێراق مووچەو ئیمتیازاتیان بۆ دابین کرا. نەیارانی حەشدی شەعبی، یاخود ئەوانەی بەشێك نەبوون لەم ئامانجە ستراتیجییەی شیعە لە عێراق، کەوتنە نیشاندانی تاوانەکانی حەشدی شەعبی و ویستیان سەرنجی هێزو ناوەندە نێودەوڵەتییەکان رابکێشن کە ئەو تاوانانەی حەشدی شەعبی دەیانکات، جیاوازییەکی نییە لەگەڵ ئەوانەی داعش دەیانکات. تەنانەت لە ئاستی ڕێکخراوە کاریگەرەکانی وەك (هیومان رایتس وۆچ) و کۆمیسیۆنی مافی مرۆڤی سەر بە نەتەوە یەکگرتووەکان هۆشداری درا لەوەی کە ئەوەی حەشدی شەعبی دەیکات، کۆمەڵکوژییە. بەڵام ئەوەش ڕێی لە پێشڕەوییەکانی حەشدی شەعبی نەگرت…

پرۆسەی بەشیعەکردنی عێراق بەدەیان ڕێگەی جۆراوجۆر هێشتا بەردەوامی هەیە. شیعەی عەڕەبی کە سێ جار دوژمنی سەرسەختی کوردە، جارێک وەکو قەومییەت ئەوان عەڕەبن و ئێمە کوردین، جارێکیش وەکو مەزهەب ئەوان شیعەی گەمژەی، دڕندە و خوێنڕژن و کوردیش سوننەی موسوڵمانن. جارێکیتریش کێشەی خاک و دەوڵەتداری و دیموکڕاسیمان هەیە لەگەڵیان. بۆیە کورد لەداهاتووی دوورو نزیکدا دەبێتە ئامانجی هێزە نانیزامە تیرۆریستەکانی حەشدی شەعبیی شیعیی. بۆیە یەکێک لە ڕێگە گونجاوەکان سەربەخۆبوونی کوردستان و جێهێشتنی عێراقە بە شیعەکان…
ئامانجی حەشدی شەعبی کۆنتڕۆڵ کردنەوەی هەموو عێراقە بە کوردستانیشەوەو هەر لەسەرەتای دروست بوونی ئەو میلیشیایە چەکدارییەوە بە زۆر کەس و کۆڕوکۆمەڵەی نێونەتەوەیش روون بوو کە ئامانج لە پێك هێنانی ئەو ڕێکخراوە بەسەرپەرشتی ئەوکاتی “قاسم سولەیمانی” نوێنەری خامنەیی بۆ پاراستن و فراوانکردنی هیلالی شیعییە لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا. حەشدی شەعبی وەکو برابچکۆڵەی

سوپای پاسدارانی ڕژێمی تیرۆریستی ئێران، لەلایەن ئێرانەوە هاوکاری و ڕاهێنانیان پێ دەکرێت و هەتا لە رووی پێکهاتەو ستراتیژیەکانیان بەیەك ئاراستەی دیاریکراودا هاوشێوەی سوپای پاسداران، لەعێراقدا ڕێنمایی دەکرێن. ئێران بە مەبەستی تایبەتی سیاسی و ئابووری و نیزامی خۆی میلیشیای چەکداری شیعەکان بەهێزدەکات.

داعش کوڕی شەرعی قاعیدەیەو ڕێکخراوێکی تیرۆریستی جیهانی جیهادیەو ئەرکەکانی ڕێکخراوی قاعیدە لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا بەوەکالەتی جیهادیەکانی جیهان تەواو دەکات. بەڵام حەشدی شەعبی کوڕی شەرعی ئێرانەو ڕێکخراوێکی میلیشیایی چەکداریی شیعەییەو بەوەکالەتی ئێران و شیعەی جیهان لە شەڕدایە. داعش بە حیساب تۆڵەی ستەملێکراوانی شوێنکەوتووانی سوننە مەزهەب ئەکێشێت، گوایە لەگەڵ زلهێزانی جیهانی لە جەنگدایە بە ئامانجی سوپای داگیرکاری صەلیبی و جولەکەو کوفری عالەمی. بەڵام حەشدی شەعبی لەژێر پەردەی تۆڵەسەندنەوە لە شوێنکەوتوانی شیعە مەزهەب و خوێنی بە ناحەق ڕژاوی ئالو بەیت لە دژی شوێنکەوتوانی سوننە مەزهەب شەڕی سیاسی و ئابوری خۆیان دەکەن. داعش ڕێکخراوێکی کەچڕییە بە مەرامێکی کاتی و تەکتیکی لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر دەگوازرێتەوە، ئامانجی مانەوەیان کاتییەو زۆر جار بە گوێرەی پێویست و پیلانەکانی نێودەوڵەتی جەنگەکیان پێدەکرێت. بەڵام حەشدی شەعبی ئامانجیان داگیرکردن و پیلانی پەلهاوێشتن و فرانخوازیان هەڵگرتووە، هەرشوێن و وڵاتێکیان داگیر کرد بە ئاسانی دەستبەرداری نابن. داعش جگە لە خۆیان هیچ گروپ و نەتەوەیەکی سوننی یاخود شیعەیان پێ قبوڵ نیە، هەر لایەنێک لە فەرمانی ئەوان لابدا خوێنی حەڵاڵ دەکەن. بەڵام حەشدی شەعبی تەنها دژی سوونەکان دەجەنگن بە هیچ جۆرێک دەستی شەڕو کاولکاریان ناگاتە شوێنی نیشتەجێی شوێنکەوتوانی شیعه مەزهەب و کوشتاری شیعە بەدەستی شیعە حەرامکراوە. حەشدی شەعبی بە هۆی فەتوای مەرجەعەکانیان "هەموو شتێکی غەیرە شیعە" حەڵاڵە و پاش کوشتن و بڕین و گواستنەوەی تەواوی ماڵ و بازاڕەکان ئەوجا گەڕەکو کۆڵانەکانیش دەتەقێننەوەو کاولی دەکەن. داعش ڕێکخراوێکی تیرۆریستی قەدەغەکراوەو مامەڵەی فەرمی لەگەڵیدا ناکرێت، واتە گەمارۆدان و قەتیس کردنی سەرچاوەکانی هێزو توانای سەربازی و داراییەکانیان. بەڵام حەشدی شەعبی گروپێکی تیرۆریستی زەندە توندڕەوو میلیشیایەکی فەرمی دانپێدانراوی دەوڵەتەو بودجەو مووچەی تایبەت بە خۆیان هەیەو بە ئاشکراش پاڵپشتی ئەکرێت. داعش و حەشدی شەعبی لەکچوونی زۆر و خاڵی هاوبەشی زۆریان لە نێواندا هەیە، تەنە ئەوەندەبە یەکەکیان بووەتە ئەمری واقیع، وە ئەویتریان هێزێکی

یاساغە. لە ڕاستیدا هەردوکیان دوو هێزی عەڕەبیی قەومیی تەواو تیرۆریستین و ئەجگار توندڕەوو زاڵمن، تەنانەت لە سەدەی ٢١دا تەنها دوو هێزی دونیان کە شێوازی نوێیان داهێناوە لە کوشتن و ئەشکەنجەدانی مرۆڤ. داعش چی ترا‌ژیدیایەکی بەسەر کوردهێنا لە شەنگال، حەشدی شەعبیش هەمان تاوانەکانی بەرامبەر کورد ئەنجامدا لە کەرکوکو دەوروبەری لەدوای داگیرکردنی کەرکوک.

ئەم هێزە میلیشیا شیعە نانیزامیانەی لەکەرکوک حوکم دەکەن، دەیان ژنی کوردیان هەتککردو دەستدرێژی سەکسییان کردەسەریان، لایەزال ڕۆژانە تاوانەکانیان لەکەرکوک بەچاوی خۆمان دەبینین. بۆیە لەئێستادا پیرۆزترین ئەرکی گەنجانی کوڕو کچی کورد، ئەوەیە چیتر قبوڵی ئەم چەوساندنەوەو هەتککردنی دایکو خوشکەکانمان نەکەن و ڕاپەڕینێکی سەرتاسەری لەکەرکوک ئەنجام بدەن لەدژی میلیشیا شیعیەکان. .

سیمۆلۆژیای ئاو لە ڕۆمانی بە ڕێگاوەی دڵشاد کاوانی دا… نووسینی: هاوکار جمیل

پێشەکی: .

ئەدەب ئاوێنەی کۆمەڵگەیە، ئەم گوزارشتکردنە دەیەوێت ڕازیمان بکات کە ئەدەب دیاردەیەکی مێژووییە لە دەربڕین و کاردانەوەدا، هێزی سەردەم و دەرهاویشتەکانی، بۆیە وادەکات هێما و سیمۆلۆژیای ڕاستەوخۆ لە دەقەکان دەرکەوێت، ئەمەش گەلێ گۆڕانکاری تێدا کراوە بە پێی پێشهاتە سیاسی و مێژووییەکان سەردەمەکان. لە ڕۆمانەکانی سەردەمدا ئەمە دەگۆڕێت بۆ بەستنەوەی ڕووداوەکان، لەگەڵ کێشەی سەردەم، چونکە خودی ڕۆمان لەسەردەمی ژیانەوە (نهضة) پەیدابووە. بۆیە جێگەی سەرسوڕمان نییە کە دەقی ڕۆمانی لەم چاچێوەیە دەرچێت کە دەقەکەی داهێنان بێت؛ بەڵکو گوزارشتکردنە بۆ ڕێگە جیاوازییەکانی بە پیشاندانی کۆمەڵگە، سەرەڕای فەرامۆش نەکردنی داهێنانەکەی، ئەمە ڕێک ڕۆمانی بە ڕێگاوە ئەم ڕێگەیەی

هەڵبژاردووە.

سرووشت لە ڕۆمانی بەڕێگاوە.

ڕۆمانووس لە ڕۆمانی بەڕێگاوە پێچەوانەی ڕۆمانوسانی دیکە زۆرەنی ڕووداوەکانی فەرامۆش کردووە، هاتووە مێژووی ڕادەی تێگەیشتنی کۆمەڵگەی نوێ و ململانێکانی تاکەکان دەربخات، بگرە لە ڕێگەی دروستکردنی هەرێمەکانی نێو ڕۆمانەکە لەوانە (فومەن، قۆچچان، نەرگزان، ئەشکەوت و چیاکان)ی دەرخستووە، کە هەمایەکن بە بوونی (ئاو، ئاگر، خۆڵ، هەوا) کە چوار ڕەگەزی بوونی گەردوونن، تەنانەت دەرخستنی شوێنیش لە ڕۆمانەکەدا گوزارشتکردنە لە واقعێکی کۆمەڵگە، ئەگەرچی شوێنەکان خەیاڵیشبن، بەڵام هەرێمەکان هەما و مەغزایەکن لە بوونی هەرێمی لەم جۆرە هەروەك خەیاڵەی ئەفڵاتوون بە یوتوبیا و شاری نموونەیی (مدینة الفاضلة) یان مرۆڤی باڵایی فردیش نیچە.

لەناو ڕۆمانەکەدا کۆمەڵێک پێکدادان و کوشتن و تیرۆرکردن دەبینرێت وەک ئەوەی لە چوار پارچەکانی هەرێمی کوردستان هاوشێوەی هەبێت، هەر ئەمەش کۆمەڵێک لێکدانەوەی بە دوای خۆیدا هێنا، ڕۆمانووس ململانێی ئاینی و کۆمەڵایەتی و سیاسی باس کردووە. خوێنەری وردی ڕۆمانەکە نەبیت بە ئاسانی سیمۆلۆژیای دەق بەسەرت دەرباز دەبێت، چونکە ڕۆمانووس بە دەستەبژێر دەنووسێت، دەیەوێت ڕامانبێنێت بە ڕووداوێکی گەورەتر لەوەی ئێمە بۆی دەچین، ئەویش دەربازبوون لە کەلەپچەی ئایین و عورف و سیاسەت، کە مرۆڤ نەیتوانیوە لە مانای ڕاستی و کرۆکی هیچیان بگات، ڕۆمانووس هەوڵی داوە دەروازەی بیر بە مانا گەورەکە ببات کە مرۆڤبوونە!!

ئاو وەك سیمۆلۆژیا.

مرۆڤ لە ئەزەلەوە لەوەتەی هەیە بە پێی قۆناغەکانی مێژووی مرۆڤایەتی ململانێ لەگەڵ سروشت ئەنجام دەدات، ئەم پەیوەندییە لەگەڵ هێزی سروشتە، هەڵکشان و داکشانی بەخۆوە بینیووە بە ترسان، هەندێ جاریش بە شکاندنی دەسەڵاتی سروشت بەرامبەر مرۆڤ، ئەویش بە ناسینی زیاتر و نزیکبوونەوەی زیاتر و هەندێ جاریش بە کڕنۆش بردن بۆی، وەک ئەوەی لە چاخەکانی ڕابردوو مرۆڤ ئەنجامی دەدا. ئاو بە گشتی و دەریاچە و لافاو و ڕووبارەکان بەتایبەتی تەوەری سەرەکی یان هێزی ڕادەبەدەرن لە ڕۆمانە نوێکاندا. خەیاڵ دروستکردن لە ڕۆماندا و بەستنەوەیان بە ئاو هەمیشە داستانێک یان تڕاژیدیایەک دروست دەکەن، جاروباریش ئیستاتیکا و ئارامبەخشی دەداتە مرۆڤ، وەک ئەوەی لە ڕۆمانە عیرفانییەکاندا دەبینرێت. (تەروادە و ئۆدیسە)

د□ریا□کی توند و ب□□حم نیشان دەدات، بەڵام ئەگەر سەیری فینیقییەکان بکەین دەریا لە ئەدەبی ئەواندا هێمنە هەر میللەت و سەردەمێک ب□ پێی ژینگەی خۆی مامەڵەی لەگەڵ ئاو کردووە.

ئاو لە ڕۆمانی بە ڕێگاوە.

ڕۆمانی بە ڕێگاوە لەگەڵ ئەوەی بە شێوە و تەکنیکێکی جوان و ناو□□ک□کی بە هێز و زمانێکی پاراوی کوردی نووسراوەتەوە، سرووشت بە گشتی و ئاویش بە تایبەتی لە چەندین شوێن دەبێتە ڕووداو و دیمەن و هەندێك جاریش دەبێتە شوێن و کات و زەمەنی وەرزەکانی سرووشتش دیاری دەکات.لەگەڵ ئەوانەش دا لە ڕۆمانی بەڕێگاوە، ئاو بۆتە ڕەهەندی فکری و پێناسەی ئایین و فەلسەفە و گۆشەنیگای ڕۆمانووس، بۆیە بە شێوەیەکی گشتی ئاو لە ڕۆمانی ڕێگاوە بەسەر دوو لایەن دابەش دەبێت.

ئاوی پیس و زەڵکاو لە ڕۆمانی بە ڕێگاوە.

ئاو لە ڕۆمانی بە ڕێگاوە لە زۆر شوێندا تڕاژیدیایە و نەهامەتییە، کە دەبێتە هۆی مردن و گیربوونی کارەکتەرەکان و نیشاندانی ڕووی کۆمەڵگە و ئازار و مەینەتییەکان و هەندێك جار تەواوی ئاو دەبێتە بەشیك لە پێکاهەتی ڕووداوی نێو ڕۆمانەکە، هەوەك لە بەشی گیرخواردنی (بێزۆی سیناوخۆر) لە ناو زێراب. گیرخواردن و مردنی منداڵێك بە ناوی (جیقۆ فشە) کە دەنووسێت " من یەکەم کەس بووم لە بن بەستێنەوە، لە نێو قوڕاوگە ئەوم سەرەو قوون لە نێو قوڕ و لیتەدا بینییەوە، سەرەتا پۆتینە سەوزەکانیم دۆزییەوە لە قوڕدا " ، لێرەدا ئاو مەدلولی تری هەیە لە شێوەی لافاودا لای ڕۆمانووس شەڕانگێزییە وەک دزینی ڕۆحی کەسێک. هەروەها جۆگەی پیس و زێرابی ماڵان دەبێتە خۆراکی (بێزۆی سیناوخۆر) بەم چەشنە دەخاتەڕوو " ئەویش شێتی خواردنەوەی سیاناو چڵکاو بوو، ئەو ناوی خۆی بێزەواڵ بوو، چونکە سیاناوی ڕەشی وەك شیری سپی دایکی دەخواردەوە، ناویان نابوو بێزۆ سیاناوخۆر" وەک سیفەتێکی هەمیشەیی منداڵەکە (ڕۆمانووس هەوڵدەدات وێنەی منداڵێکی بێناز و ئاوێتەبوو لەگەڵ ئاوی پیس و سیاناو نیشان بدات، بۆ ئەوەی کاریگەرییەکانی پەروەردەیی لە کەسایەتی داهاتووی منداڵەکە بخاتە ڕوو)*، (امنة عبدالجلیل) ئەم پیشاندانە وێناکردنی داهاتووە لەو ژینگەی ئەم منداڵەی لێ پەروەردە بووە، هەروەها نیشاندانی وێنایەک بۆ نەوەی داهاتوو.رۆمانووس هەمیشە هێزی باران و هێزی سروشتی تاقیکردۆتەوە کە بەرامبەر تاکی کورد ڕووە تۆقێنەرەکەی نیشانداووە. بەهەمان شێوە (بێزۆی سیناوخۆر) لە ڕێڕەوی زێرابی ئاوەڕۆی ماڵان ون دەبێت،

دوای ئەوەی بە زیندووی دەگاتە لای دەستەیەکی چەتە هەڵدەگیرێتەوە و گۆڕە دەبێــت و دەبێتە چەتەیەك و تەواوی ژیــانی منــداڵێك بە هۆی زەرابەکی سەر داخراوە دەگۆڕێت. ئەمەش هەما و سیمەلۆژیای ئاوی پیسی وەك پیسی ناخ و دروون دەکاتە سیناو و جەستەش دەبێتە زەراب لە پەروەردەی دەروونی مرۆڤ دا. یاخود لە بەشی (نارسیس) لە هەرەمی نەرگزان لەگەڵ (مەناز) بە لافاو و قوڕاوا و لیتاوی ئاو دا دەچن و دەنووسێت " ئەو کاتەی دەستم لە نووسینەوەی ڕۆمانی ڕەش هەڵگرت هەمان ڕووبار و هەمان و شوێن، هەمان زریان کوتان بوو، من سەیری مەنازم دەکرد نیوەی لە قوڕ و نەوەکەی تری لە تیشکی ڕۆژ بوو، تاکو یاداشتکردنی ئەم بیرەوەرییە تا ئێستا نازانم کتێبی ڕەش چی بەسەر هاتووە. کە خەم لە قەرەی ڕووبارە بەتینەکە دا، تا ئەژنۆ پاشان تاکو ناو قەدم هات، هەر دوو دە ستم یەکەکیان مەنازی قوڕ و لیتە،" ئاو لەڕێ دەبێتە فیراق و دابڕان لە نێوان نارسیس و مەناز. ئەمەش گەڕانەوەیە بە لافاوەکەی نـوح و لە دەستچوونی میـژووی ڕابـردووی مرۆڤایەتی و نووسینەوەی بیرەوەری یاداشتەکانی نارسیسە بە بونیادی شارستانییەتی نوێ.

ئاوی سازگار و پاك لە ڕۆمانی بە ڕەگاوە.

هەموو ئەمانە دەلالەتی بوون و ئایدۆلۆژی و ژیانن، بەڵام جیاوازی کردووە لەگەڵ ئەو بارانەی کە گوڵی نەرگزانی بە جوانی نەخشاندووە بە گوڵ و گوڵزار و ئاو هەواکەی، ڕووە جوانەکەی سروشتی ئەو دەمە جوان نیشان داوە کە هەرەمەکانی تر و ئایدۆلۆژیا و ئایینی تر پێیان نەخستبووە ناو هەرەمەکە، بەڵێ نە کات کاتایی دەهات، نە مردن هەبوو وەک بەهەشت بوو، تا ئەوکاتەی مرۆڤەکان ڕەوشتی مرۆڤبوونیان لەدەستدا ئەو کاتە دێی نەرگزانیش تێکچوو بووە بە تراژیدیا. بە نموونە (عەدە گرینەک) حەزی لە خواردنی سیکەتینە لە جیاتی هەڵمژینی ئاو و هەوای سافی دێی نەرگزان، هەڵدانی (قەیتاس) بە نـاو ئـاودا تیرۆرکردنەکـی تـرە لەنـاو زەبـدی خەی لە هەرەمـی (قەچووچان) بەدەستی تاکەکانی هەرەمەکی تر. نیشاندانی کوشتن لە هەرەمی (فومەن) و سەرهەڵدانی نەخۆشییە دەروونییەکانی (نکرۆفیلیا، نکرۆفەجیـا) و سـەرهەڵدانی ماسـۆنییەت و ئـایینگەرایی، پێکـدادانی شارستانی ئیسلامی و جولەکە لە ناوەندی هەرەمی (فومەن) هەوڵەکە بە زاڵبوونی بیری ئیسلامی سیاسی بەسەر ناوچەکەدا هەروەها خنکاندنی (کۆیژگەی بەرانان) لە هەرەمی قەچووچان و شەرعیەتدان بە سێکس و حەزە سێکسییەکان ڕوویەکی تری نیشاندانی کاروباری هەرەمەکانە لە گوندەکی هەستەڕ و شەپاو قوڕ و لیتەیە، کە یان لەبارەی (شەخی زەنەک) دەڵێت "ڕەنگە جگە لە من و شەخی زەنەك، کەسی تر پێدا تەپەڕ

نەبووبە، ئەوەی کە چووە و نەهاتەتەوە، یان خنکاوە، یاخود داماوەکی وەك من بووە لە ترسی مەرگ هەڵاتووە، ئیدی بە ئاوایی نەگەڕاوەتەوە. کاتە گەیشتینە ژێر تاقگەکە، زەنەك خەی دە بەرزایە هاویشت و منیش لە دوای ئەو تا قووڵایی ژێر تاقگەکە ڕۆچووین، دواتر بەسەر ئاوەك وەك دوو بەق هاتینە دەرەوە" شەخی ناو ئاوە لەبنەوە ئاوەکی ساف و سازگارە ئەم شەخە لەوە ژیان بەسەر دەبات لەبەشی چواری ڕۆمانەکە باسی لەوە دەکات لەوەسفی گوندەکەدا دەڵێت " ڕووبارەکی بە خوڕ و چەم و چەمەکی پڕ لەشەپۆلوا و چاڵاوی تێدا بوو، دەوروپشتی گوند، پڕ لە هەرزەگیا بوو هەموو لایەک هەستیل و زەنەک و شەپاو بوو. گوندەکەمان هەر وەک سەری باوکم تەڕ و تووشبوو، کە دەبوغزا وەکو چەم لە لووتی پلووسکەی دەکرد، چاوەکانی وەک چاڵاوی خوار ڕووبار فرمێسکی تێدەزا، دەم و لغاویشی دەبووە ڕووبار و لیکاو و ترشاوی دەردەدا" کاتێک (کۆیژگێی بەرانان) شەخی زەنەک دەبێی نەرمەنی بینی لە ڕزگارکردنی ئەو مەر منداڵەی! یاخود کاتێك (شەمرازی نورانی) لەپاش خوێندنی ئایینی لە گەرماوی (دژوون) لای (شێخ مەی ڕووتەڵەی) دەبێتە پشتشەر لەبەر ڕۆمانوس عیرفانیانە لە بوون دەڕوانێت و وەها دەپەیڤێت " شەمراز لە نەو حەمامدا بە پارەیەکی کەم ئەژانە پشتی خەڵك دەشوا و قژ و چڵکی سەر پشت و ملان لادەدا، ئەو پیاوەکی نوورانییە و هەمیشە بە دوای تەگەیشتن لە زانین و درککردنی حەقیقەتەوەیە. دوو شتی شەمراز ناکەکن ڕۆح و حەقیقەت، ڕۆحی ئەو وەك ئەو جامە وایە کە بەسەر شان و باڵەی خەشەرەکان دادەکا،." بەمەش چڵکی پیسی و وەهم و لەکە و پاشماوەی چەژ و غەریزە لە جەستەیاندا دەشەرەنی، ئاو وەك پاکبوونەوەی ڕۆح و پاقژبوونەوەی ناخ و سەرچاوە بە ڕوونبینینی ژیان بەکاردەنێت.

ئاو وەك بیر و هزر لە ڕۆمانی بەڕێگاوە.

هزر و مەعریفەلە ڕۆمانی بەڕێگاوە گەڕانەوەیە بۆ عیرفانییەتی و فەلسەفەی بوونگەرایی و دەروونشیکاری و قووڵبوونەوەیە لە خود و ڕۆمانووس شارەزایەکی باشی لە ئایدیاکان هەیە، ئەم بیرکردنەوەیە لە ڕۆماندا وەک هەمان دەقی (سەعدی شیرازی)یە کە دەڵێت: دەبێت ئەمە بە ئاوی باران چاومان بشۆین چونکە ئاوی زەوی مرۆڤ پیسی کردووە. ئەم دەقە پێمان دەڵێت کە مرۆڤ دەبێت تێڕوانینی بەرامبەر دەوروبەر بگۆڕێ و دەست هەڵگرن لە خراپەکاری دواتر شوێنەک نامەنی مرۆڤبوون تێیدا سەقامگیربێت. بەپێی سروشتی دەقی نەرگزان نەیتوانی بگەڕێتەوە دەخی ئاسایی خەی. بوونی چەمکی ئاو لە ڕۆمانی بەڕێگاوە چەندین ڕەنگ دەگرێت، بۆ نموونە یەکێک لە خەزانەکانی (ئەمبەز بەگ) کە کچی جولەکەیەکی خمکەشە کاری ئەوەیە جلەکان لە خم هەڵکەشە

جارێکیتر ڕەنگیان بکاتەوە! لە دیالۆگێکی فەلسەفیدا (شێمراز) لە حەمام کاردەکات لە کاتێکدا فەق□ش ه□موو جار لەگەڵ کارەکتەرێکیتر یەکتر دەبینن بە ناوی(ڕەمۆی حەمامچی) خەڵک دەشوات، (میخۆ)ش ناو بەناو دەچێتە حەمام بۆ ئەوەی خۆیان بشۆن، ئەمەش یەکێکە لەو نموونانەی پاکبوونەوەی مر□ق ب□ئاو لە پیسی ڕۆژگاردا.

حەنچەیەک بەڕێدەکەوێ بەرەو شوێنێکی نادیار ڕووداوەکان لەم هەرێمە ڕەنگاو ڕەنگە دەبێتە پەیداکردنی هێز بۆ تۆڵەکردنەوە و کوشتن و خاوێنکردنەوەی شارستانییەتی جیاواز. دکتۆر (حسن حنيفي) دەڵێت: ئاو لە گێڕانەوەی بووندا لە تەوڕاتدا وێنەی هێزی ژیان نیشان دەدات، لە ئنجیلدا پاککردنەوەی ڕۆحە، لە قورئاندا ئاو لە ئاسمان دابەزیوە بۆ مەبەستی ژیانەوەی زەوی و دەرکروتنی بەروبووم بۆ سوودبینین، لێرەدا ئاو لە هەرسێ ئاییندا هێزی چاکە و باشەیە. لە ڕۆمانی بە ڕێگاوە ڕۆمانووس ئاو دەمەزرێنێ بە چەندین شێوەی جیاوازەوە، ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە هەر مر□ق□ک بە جیاواز مامەڵە لەگەڵ هێزی سروشت دەکات. (ئیمی ئایتورانتا) لە ڕۆمانی پاسەوانی ئاودا دەڵێت: ئاو لە هەموو توخمەکانی گەردون زیاتر دەردەکەوێت، لەگەڵ مانگ دەڕوات و زەوی لەباوەش دەگرێت، لە سوتانی ئاگر ناترسێت، لە هەوادا ناژی، بەڵکو لە ناو چوارچێوەی هەوادا دەژی، لەگەڵ هەوادا وەکو هاوڕێ وان وەک پ□یستەکەیەتی، بەڵام ئەگەر بەهێزەو□ ل□□ی بدەی ئەوا یەقەت دەگرێ. ئەمە ڕێک مامەڵەی ڕۆمانووسی ڕۆمانی بە ڕیگاو□ی ل□گەڵ ئاودا. زۆرێک لە ڕۆمانووسانی ڕۆژئاوایی بەتایبەتی (ئیمی ئایتورانتا) پێی وایە، کە ئاو هەستی هەیە لە زاکیرەیدا هەموو ڕووداوەکان تۆمار دەکات و پێشی مرۆڤیش بێتە سەر زەوی، ئاو دەزانێ جولەی گەردوون چۆنە، دەشزانێ کەی زەوی کاری پێد□ بێت، کەی کەم دەکات و کەی دەچێتە ناخی زەوی و دواتر ڕێڕەوی خۆی دەگۆڕێ و توڕە دەبێت.

کاتێکیش ئاو مێر منداڵێک ڕاپێچ دەکات ئەوا جولەی ناتەندروستی مر□ڤ ل□ مامەڵەکردن لەگەڵ سروشتدا توڕەیی ئاوە، بۆچوونی ئەم ڕۆمانووسە فیلەندیە تەمەنی نزیکی تەمەنی (دڵشاد کاوانی)یە، ژیانی مرۆڤایی□تی داهاتووکەی نادیارە بۆ گەڕان بە دوای ئاوی شیرین بۆیە ئەشکەوتێت دەدۆزنەوە ب□ ن□ه□نی ب□ خواردنەوەی ئاو نەوەک دەسەڵات پێی بزانێ دواتر سەرباز بنێرێ بۆ ئەو شوێنە، ڕۆمانی بە ڕێگاوە باسی هەمان داهاتووی نادیاری هەرێمەکان و ئایینەکان و مرۆڤەکان دەکات لە دۆزینەوەی نەوایەکی ئارام بۆ ژیانکردن، بە هەمان شێوە شەڕی ژیان ئامانجی دانیشتوانە، بەڵام ژن لە ڕۆمانی

(پاسەوانی ئاودا) بەرگری لە مانەوەی زەوی دەکات بە سروشتی خۆی، بەڵام لە (بە ڕێگاوە) ژن ئەو هێزە نییە بەرگری لە خۆی بکات هەمیشە پیاوەکان دەسەڵات و بیرکردنەوەیان زیاترە. (فرانسوا-رینیه دو شاتوبریان)یش لەسەر شعرییەتی دەریا دا پێی وایە دەنگێکی ترسناکی هەیە و ڕەنگێکی تاریکی هەیە دەڵێت: دەریا پەناکەنێت.

کاتێکیش منداڵێک ڕاهاتووە لەسەر خواردنی ئاوی زەهراب ئەوا داهاتووەکەی هەر مردنە بەم زەهرابە. ڕۆمانووس ڕوویەکی تر دەردەخات کاتێک مامەڵەی دروست لەگەڵ سروشت دەکرێت، ئەوا نەمردن دەبێت نە کات! هەموویان فریشتە ئاسا بەیەکەوە دەژین، کاتێکیش ئایینەکان تیژ دەبنەوە لە پەیامەکەیان لادەدەن توندوتیژی دروست دەکەن. ئەم پرسیار کردنانەی کە دروست دەبن لە ڕایەڵەی ڕووداوەکان ڕۆمانووس سیمائییەتی دەقەکان بە چەندین شێوە نیشان دەدات لەوانە: دەسەڵاتداران زۆرترین چەوساندنەوە دەکەن بەرامبەر کپکردنی دەنگ و ژیاری تاکەکانی کۆمەڵگە. بەرپەرچدانەوەی پیاوانی ئایینی بەرامبەر کوشتن و دیاردەی نامرۆڤانە لەناو کۆمەڵگەدا. توندوتیژی تاکەکانی کۆمەڵگە بەرامبەر هەبوونی شارستانییەتی جیاوازدا، کاتێکیش مرۆڤ لە بوونی خۆی دوور دەکەوێتەوە لە مێشکی مرۆڤەکان، ئەوا مرۆڤ پەلدەکێشێت بە ئەنجامدانی عەبەسییەت، ئەوەی لە ئەم ڕۆماندا دەبینرێت پیسترین دیاردەی مرۆڤایەتییە ئەویش دیاردە چێژ وەرگرتنە لە کوشتنی مرۆڤ.

لە کۆتایی ڕۆمانەکەدا دەقەکان وا نیشان دەدەن کە سروشت دەگۆڕێت لە وانەیەکی فیزیایی بۆ وانەی دەروونی و فسیۆلۆژی لە ڕوانگەی سروشتی ئادەمیزادەوە. ئەویش بە دوو گۆشەدا، یەکەمیان ئەسلی بەواداری (فطرة الایمانیة)لەلایەک، ئەسلی سەکسی لەلایەکی ترەوە، ئەمەش پێکدادان دروست دەکات لە سەرئاستی کۆمەڵایەتی، کەچی لە ڕەسەنی خۆیاندا هەر لە خودی دانیشتوان و ژینگەی ئەوانەوە ئەم ئەسل و نەسلە دروست بووە. ڕۆمانووس لە ڕۆمانەکەیدا لە نێوان چەمکەکانی (فطرة) و (سروشت) دا نیشانی داوە کە هەموویان دەستی مرۆڤە دەستکاری ڕەسەنی چاکە و خراپە دەکات، ئەگەر سزا ئایینی و مەزهەبیەکان هەر رێگرییەک بکەن، دەتوانن چاکی بکەن و خراپیشی بکەن. هەوڵی نووسەر بۆ ئەوەیە دەرخەری بیرکردنەوەکان بێت، نەک بەوابوون بە شوێنی ڕووداوەکان.
ڕۆمانووس وایینیشان داوە تابلۆیەک لەسەر بیرکردنەوەی خێڵەک و ڕۆڵەی ئاین و ئایدۆلۆژیا و سروشت لە لەخۆوەینی بە حەنچەیەک بە داهاتووی نادیار، ئەگەر بەرنامەیەکی ڕێک و پێک بۆ مرۆڤەکان دەستنیشان

بکرێت ڕەنگە پلانی کەوتنە ڕێگای حەنچەشبە ئامەری سەردەم هەشنتربەت وەک GPS ڕێگاکەی ڕوشن بکاتەوە، بەڵام کەمەڵگە بەبەرنامە دەبێتە گوێڕایەڵی تەوژمە هزرییەکان و کلتورە چەوتەکان، خەیان دەدەنە دەستی قەدەر، هەر بۆیەشە قەدەر داهاتوو نادیار نیشان دەدات.

ئەنجام:.

لە کۆتایی لێکۆڵینەوەکەمان گەیشتینە ئەو دەرئەنجامەی کە ڕۆمانی بەڕێگاوە، شێن و کەوکردنی ئاسان نییە و تێگەیشتن و لێکدانەوەی جودا هەڵدەگرێت و دەکرێت لە چەندین ڕوانگەی جیاوازەوە لێی بڕواندرێت. ڕۆمانەکی فرە ڕووداوە، دیمەن و وەسف و زمان تێیدا گەمەیەکی شعرییە و سرووشت پێکهاتەی سەرەکی ڕۆمانەکەیە، ئاویش تێیدا ڕۆڵێکی باڵایی هەیە بۆ یەکلاکردنەوەی ململانەی فکری ناو ڕۆمانەکە و خستنە ڕووی گۆشەنیگای ڕۆمانووس دەردەخات. ئاو بە چەندین جۆر و شێوازی جیا جیا خۆی دەنوێنێت وەك بارن و تەڤان، یاخود قوڕ و لیتە، چ وەکوو ڕەنگ و خم و خوێن و شەراب، ئەمەش دەرخستەی ئەوەیە کە ڕۆمانووس لەم ڕۆمانەی دا هەڵگری فەلسەفەی بوونگەراییە و سرووشت بە سەرچاوەی بوون دەزانێت و ئاو وەکو ژیان و ئافات دەبینێت، لە هەندێك شوێن ئاو دەبێتە ڕەخنەی فکریی و یاخی بوونە لە ژیان و لە هەندێك شوێندا داناپێدانە بە درووستکراوی بوون، یاخود وەستانەوەیە لە دژی مرۆڤکوژی لە ژێر هەرناوێك و دید و ڕوانین و ئایدیایەك بێت. ئەوەی مەبەستە لە ڕۆمانی بەڕێگاوە زۆر بە لێزانی ئاو وەك سیمۆلۆزیا بۆ حاڵەی بوونی خوێنەر لە گۆشەنیگای ڕۆمانووس بە کارهاتووە.

نووسینی: هاوکار جمیل
ماستەر لە ئەدەبی کوردی

سوود لەم سەرچاوانە وەرگیراوە:

- دڵشاد کاوانی، (ڕۆمان)بەڕێگاوە، چاپخانەی چنگە(تاران)، چاپی یەکەم، 2020.
- امنة عبدالجليل سليمان القواسمة، رسالة ماجستير، جماليات الوصف في الرواية سليمان القوابعة، جامعة مؤتة، 2014.
- د. الرشيد بو شعير، الميتا سرد في الرواية الخليجية، "سلسلة كتاب مجلة دبي الثقافية- 73، 2012، دبي.
- ايمي ايتورانتا، حراس ماء،ترجمة علاء الدين ابو زينة، دار

المنى، السويد، 2014.
- منى بت جبراش السليمية، عن كتاب "الطبيعة في الرواية العمانية"مجلة "القباب" الثقافية الجزائرية. عدد 8. ديسمبر 2014م
- www.aljazeera.net/news/cultureandart/2014/8/13
- www.noonpost.com

دادگایی کردنی کەسایەتی جەلال تاڵەبانی... جەمال ئەحمەد ئیسماعیل

عیراق و ئێران دوو وڵاتی جەنگی بون. بەشێکی سنوریان خاکی کوردستانە. ئەوکات سنوری هەڵەبجە لە ژێر کۆنتڕۆڵی چەکدارە جەلالییەکاندا بوو. سەدام ویستی نەبوو باشوری کوردستان بکات بە بەرەیەکی جەنگ. نەک لە بەر خاتری کورد، بەڵکو لە بەر نەبوونی دەسەڵاتی کۆنتڕۆڵی ناوچەکە. ئەوەش بەهۆی هێزە کوردییەکانەوە. بەڵام ئیران بە پێچەوانەوە. ئێران دوو پیلانی هەبوو. کە بەبێ جەلال تاڵەبانیی نەیدەتوانی ئەو پیلانە مسۆگەر بکات. پلانێکی ئێران ئەوەبوو، ئەگەر ئیران سنوری هەڵەبجەو سلیمانی کۆنتڕۆڵ بکات، ڕێگەی یارمەتی و گەیاندنی چەک لە هێزەکانی سەرکردە قاسملۆ دەبڕێت.

پلانی دووەم ئەوەبوو ئەگەر هێزی ئیرانی سلێمانی و هەڵەبجە کۆنتڕۆڵ بکات، ئەوا کۆنتڕۆڵکردنی بیرە نەوتەکانی کەرکوک مسۆگەر دەکات. بەمەش قورگی ئابوری عێڕاق دەگرێت. ئێران نەخشەی کێشاو ئەندازیاری جێبەجێکردنی نەخشەکەش جەلال تاڵەبانی بوو.

ئیران خەریکبوو پلانەکانی بەدی بێنێت. تاڕادەیەکی زۆر هاتبووە ناو خاکی عێڕاق و تەواوی ناوچەی هەڵەبجەی کۆنتڕۆڵ کردبوو. بەڵام لەژێر چاویلکەکەی جەلال تاڵەبانیدا. یانی هێزەکانی ئێران جلوبەرگی پێشمەرگەیان پۆشیبوو. وە وانیشانیاندەدا کە پێشمەرگەکانی جەلال تاڵەبانی بەبێ هێزی ئێران لەهەڵەبجەن. بەڵام دواتر ئەوە ئاشکرابوو، کە ئەوە پیلانی ئێرانەو ئەویتریش جەلال تاڵەبانییە کە

دەستی هێزەکانی ئێرانی گرتووەو بەرەو قوڵایی ناو خاکی عێڕاق دەیانبات. بۆیە لێرەدا عێڕاق دەبوو بەرگری لە خاکی خۆی بکات. بەڵام پێشئەوەی کاردانەوەی سەربازی هەبێت. چەندین جار جەلال تاڵەبانی و هێزەکانی، ئاگادارکردەوە، کە یان هێزەکانی ئێران لەهەڵەبجە وەدەرنێن یان خۆیان لەهێزە ئێرانیەکان جیابکەنەوەو تەواوی هاوڵاتیانی سقیلیش ئاگاداربکەنەوە کە لەشارەکە بچنە دەرەوە. چونکە ئەمە لە ئەگەری دووەمدا بەزەبری هێز ئێرانییەکان وەدەردەنێین و هەموو جۆرە چەکێکیش بەکاردێنین. بەڵام جەلال تاڵەبانی گوێی بەم ئینزارانەی عێڕاق نەدا. بەدواجار عێڕاق ئینزارێکی زۆر جددی بە ئاشکرا ڕاگەیاندو داوای کرد هاوڵاتیانی سقیل لەشارەکە بڕۆنە دەرەوەو هێزە کوردییەکانیش خۆیان لە هێزە ئێرانییەکان جیابکەنەوە. بەڵام جەلال تاڵەبانی لەهەموو لایەکەوە هەڵەبجەی گەمارۆداو ڕێگەی نەدا هیچ هاوڵاتیەک بچێتە دەرەوە. بەوجۆرە جەلالیەکان و ئێرانیەکان ویستیان هاوڵاتیانی سقیل وەکو قەڵغان بەکاربێنن و خۆیان لەناو هاوڵاتیاندا حەشاربدەن. بۆئەوەی عێڕاق هێرش نەکاتە سەر شارەکە. بەڵام عێڕاق چەکی کیمیاوی لەهەڵەبجەداو یارو نەیاری بەیەکەوە کوشتن. بەمەش جەلال تاڵەبانی جارێک بەوە تاوانبارە کە دەستی ئێرانی گرت و بردییە ناو هەڵەبجەو ئەوەش تەنها هۆکاری کیمیابارانی هەڵەبجە بوو. جارێکیتر تاوانبارە بەوەی کاتێک مەترسییەکی جددی لەسەر هەڵەبجە بوو، بەس جەلال ڕێگەی نەدا هاوڵاتیان بچنە دەرەوەو ئەوانی بەکارهێنا وەکو قەڵغانێکی جەنگی.

بەوەش لەسەعاتێکدا پێنج هەزار هاوڵاتی سقیل کوژران و هەڵەبجە بوو بەقوربانی ئامانجەکانی ئیران و گەوجی و بێ ڕەوشتی جەلال تاڵەبانی. لە زاری نەوشیروان مستەفاوە کە جێگری جەلال تاڵەبانی بوو شاهیدی داوە کە. جەلال تاڵەبانی وتویەتی: ئاخ خۆزگە دوو ڕوداویتری وەکو هەڵەبجە ڕویاندابایە. ئەوە بەو مانایە کە جەلال تاڵەبانی هەم خۆی پیلانی ئەوەی هەبووە کە (ئیستیفزازی) پەلکێشی عێڕاق بکات بە کارەساتێکی ئاوا گەورەو دواتر بازرگانی بەو کارەساتە مرۆییەوە کردووەو لەیادی هەڵەبجەشدا فرمێسکی تیمساحی بۆ قوربانییان ڕشتووە. بۆیە جەلال تاڵەبانی تەنانەت لەو فڕۆکەوانەش تاوانبارترە کە قومبەلەکەی خستە خوارەوە. هەروەها ئەگەرچی جەلال مردووە، بەڵام هێشتا پێویستە کەسایەتی جەلال تاڵەبانی لەگۆڕدا دادگایی بکرێت و سزاکەشی ئەوە بێت، کە ئەسقانەکانی لەگۆڕەکەی دەربهێندرێن و لەگۆڕستانێک بنێژرێتەوە کە ناوی بنێن گۆڕستانی خائینان و تاوانبارانی جەنگ.

لەدوای داگیرکردنی عێراق لەلایەن ئەمریکیەکانەوە. "تاریق ڕەمەزان" کە ئەو فڕۆکەوانە جەنگییە بوو، کە قومبەلەی کۆمەڵکوژی لە هەڵەبجەدا. دەستگیرکراو لەشاری سلێمانی لە دەزگای ئاسایشدا سجن بوو. ئاسایش ئەو دەزگایەی کە ناوی ئاسایشەو واتا ئەمان و پارێزگاری کردن لەخەڵکی سفیل. بەڵام ڕێک پێچەوانەکەی ڕاستەو دەزگایەکە، کە تەنها پارێزگاری لەتاوانبارانی جەنگ دەکات و وەکو تیرۆریست مامەڵە لەگەڵ هاوڵاتیان دەکات. دەزگای ئاسایشی سلێمانی پەناو پێگەی بکوژو جەللادو تاوانبارانی جەنگە. چونکە کاتێک تاوانبارێکی جەنگ لەلای ئەوان سجن دەبێت، کە پێنج هەزار هاوڵاتی کوشتووە. کەچی بە فەرمانی جەلال تاڵەبانی ئازاد دەکرێت و دەینێرن بۆ دەرەوەی وڵات.
جا سەیری شەیتانی و دوو ڕوویی جەلال تاڵەبانی بکەن. ئەو فڕۆکەوانەی کە کاتی خۆی دوژمنی بووە، بەڵام دواتر ئازادی دەکات تەنها لەپێناو ئەوەی پێکهاتەی سوننەکان لەعێراق پشتیوانی بکەن تاکو ببێت بە سەرۆککۆماری عێراق. ئامانجەکەشی پێکاو بوو بە سەرۆککۆماری عێراق و لەو پۆستەش مایەوە هەتاکو بەڕیسوایی وەکو دڕندەیەک بەسەر شۆڕی مرد.

بیرەوەریەکانی فەقێیەکی

گوومڕا...4...شەماڵ بارەوانی

بەشی چوارەم/

ئیبنولعەقیل، یان ئیبنولعەزرائیل..!؟

لە بەشی یەکەم و دووەم دا، ئاماژەم بەوەکرد، ک□ هەندێک مەلا و فەقێی تر منیان وەک دەعبایەکی م□ترسیناک و فەقێیەکی گومڕا و لادەر و زۆر خەتەرناک بە هەندێک لە فەقێکان ناساندبوو.

ک□م□□ک فەقێ لەیەکێک لە حوجرەکان، حوجرەی مزگەوتی(ئیبراهیم گەردی)، گوتوبوویان ئەو کوڕە کافربووە و خوێنی حەلاڵە، فەقێیەک کە لە ناویان دەژیا، دواتر گۆڕا و بوو بە قورئانی و پاشان لائیک، خۆی ئەوەی بۆ گێڕامەوە. فەقێکان بەشێکیان لێم دوور دەکەوتنەوە، لە بیرم دێت، لە ناو حوجرە و لە مزگەوتی بەرزنجی کتێبێکم کڕێبوو، زۆرێک لە قوتابخانە فیکری و هەروەها هەموو قوتابخانە فەلسەفیەکانی تێدا بوو.

منیش بە وانە ئەو کتێبەم بە چەند فەقێیەک دەگووتەوە. فەقێیەک هەبوو، لە حوجرەیەکی تر بوو و هاوڕێمان بوو و زوو و بەردەوام بە سەردانی داهاتە لامان، جا لە حوجرە، کاتێک دەستمان بە وانەکە دەکرد، ئەو دەڕۆیشتە دەرەوە.

دواتر ئەمیش کاتێک تووشی گۆڕانی فیکری بوو، پێی گووتم: دەزانی بۆ دەڕۆیشتمە دەرەوە کاتێک تۆ فەلسەفەت بە فەقێکانی تر دەگووتەوە؟
گووتم: بۆ؟
گووتی:چونکوو دەترسام مێشکم تێک بچێت. شتێک بڵێم، هەڵبەت کەدەڵێم ئێمە لە حوجرە بە وانە فەلسەفەمان دەخوێند، ئەو حوجرەیە مەلای تێدا نەبوو، فەقێیەکی هاوڕێم، مانگی ڕەمەزان و ڕۆژانی جومعە، وتاری تێدا دەخوێندو، پێشنوێژی بۆ خ□□ک□ دەکرد. پێشووتر مەلا(جومعە)، مەلای ئەو مزگەوت□ بوو، لە قوتابخانەی مەلاعەبدوڵلا پەلپیتانیش مامۆستابوو و وانەی زمانی عەرەبی و نەحو کتێبی(ابن العقیل)ی پێ دەگووتین، ئەو کتێبەی، بە هۆی زەحمەتیەوە، من بۆگال□ت□ و شۆخی پێم دەگووت(ئیبنولعەزرائیل)و فەقێکان و خوندەکاراکان زۆر پ□ دەکەنین کەوام دەگووت.
ئێمە ئەو کتێبە، کەچوار بەرگ بوو، دوو بەرگی یەکەم و دووەممان لە قوتابخانەی ئایینی دەخوێند، لەکۆلێژی شەریعەش، دووبارە، هەرساڵە و بەرگێکیان دەخوێند، حەققeت دەبوا تەنها لەکۆلێژی شەریعە

بخوێندرێت، هی ئاستی قوتابی ئامادەیی نەبوو.
دواتر و دوای ئەوەی ئەمە لەوێ نەماین، گووتیان قورسە و ئەو کتێبەیان لە قوتابخانەی(پەلپیتانی)لابرد و کتێبکی تری زمانی عەرەبیان هێنا شوێنی. لە کۆلێژی شەریعە و بەشی شەریعەیش، تەنها لە هەردووک قۆناغی یەکەم و دووەم هەشتیان، لە سێیەم و چوارەم لایان برد، بەڵام لە بەشەکەی ئەمە، بەشی بنەماکانی ئایین(أصول الدین)و بەشی خوێندنی ئیسلامی(دیراسات الاسلامیة)، هەر وەکوو خۆی مایەوە و هەر چوارساڵ خوێندمان.

بیرمە لە پێشی دوانزە، فەقێکان، ئەو ڕۆژەی، ئەزموونی ئەو بابەتەمان هەبوو، ڕێککەوتین، ئەگەر پرسەکان قورس هاتبوویەوە، وەڵام نەدەینەوە و هەموان هۆڵی ئەزموونەکان جێ بهێڵین، بەگوومان وەکوو ئەمە چاوەڕوانمان دەکرد وابوو، هەموان دەنگمان هەڵبڕی و گووتمان کاکە کەس وەڵام نەداتەوە، وەزیری ئەوقاف، ئەوکات(کامیلی حاجی عەلی)بوو، لەسەر پشکی بزووتنەوەی ئیسلامی وەزیربوو، گووتی بەس بەدەنگ بن، ئەوە یەکەو دە نمرە بە ئەوە، لەو لقەی کە دەڕۆن داخل نەبووەو هاتووەتەوە، سالەی پێشووتریش فەقێکان هەمان بەزم و فەرتەنەیان نابوویەوە.

باسی مەلا جومعەم کرد،
مەلا جومعە، مەلایەکی تایبەت هێمن و زیرەک و بەڕێزبوو.
من ئەو کات لە حوجرەی مزگەوتی عەلی سەرانی دەمامەوە،
پێشی یانزە بووم،
جا مزگەوتی بەرزنجی و عەلی سەرانی، زۆر لێکتری نزیک بوون، زۆر جار بەیانی، بە جادەی ئەلبانیدا، دەڕۆیشتم بۆ قوتابخانەی مەلاعەبدوڵلا پەلپیتانی، کە دەکەوتە نیوان هەردووک مزگەوتەکە، جادەی ئەلبان دەڕۆم.

مەلا جومعەش بەو ڕێگایە دا دەڕۆیشت بۆ هەمان قوتابخانە، مەلاو فەقێ، یان مامۆستاو قوتابی، دوو بەدوو و بە دەم قسەکردنەوە، پێکەوە دەڕۆیشتین بۆ سەواف، سەواف زۆر دوور نەبوو، چوارڕێگەک دەبوو بە پێ، ئەمە هەردەمانگووت سەواف، ئێستە قوتابخانەکە، ناوی پەیمانگای(مەلاعەبدوڵلا پەلپیتانی)ˇبوو،
لە سەرەوەیدا، بینای مزگەوتەکەی سەواف بوو و ژێرەوەیشی قوتابخانەکەی ئەمەبوو، بۆیە لای خەڵک بەو ناو مەشهوربوو و تا نەتگووتبا سەواف کەس نەیدەزانی کوێیە.

دواتر مەلا جومعە نازانم بە لەو مزگەوتەی بەرزنجی نەما، ئەوە بەر

لەوەی من بەڵام بە ئەو مزگەوتە و حوجرەکەی ئەوێ.

جا لەو حوجرەیە،
ئێمە سێ فەقێ بووین، بەو فەقێیەش ڕا، کە لەوانەی فەلسەفە، ڕایدەکرد بە دەرەوە، لە حوجرەیەک تربوو، وەلێ زۆربەی کات و بەردەوام هەر لای ئێمە بوو، دەبووین بە چوار. ئەوەش بەڵام:جا بەر لە ڕۆیشتنم بۆ بەرزنجی، من سێ ساڵیش لە حوجرەکەی مزگەوتی(حاجی بەدرییە بووم)، دوای ئەوەی لە مزگەوتی عەلی سەرانی نەمام. ئینجا دواتر هاتم بۆ مزگەوتی بەرزنجی. ئەوکاتەی ڕۆیشتم بۆ ئەوێ.
من لە کۆلێژی زانستە ئیسلامییەکان بووم، ئەوانەتیریش، یەکێکیان لە قوتابخانەی ئیسلامی مەلا فایزبوو، دووەکەیتریشیان لە لە قوتابخانەی ئایینی مەلا عەبدوڵا پێلپیتانی دەیان خوێند و بەمانەوەش لە بەرزنجی دەماینەوە.

هەڵبەت ئەگەر ئەو حوجرەیە، مەلای ڕەسمی خۆی هەبوایە، لە سەر مەلاکی وەزارەتی ئەوقاف و مەلاکەش سەربە ئیسلامی سیاسی بوایە، ئەوە هەرگیز، ڕێگەی پێنەدەداین کفرێکی ئاوا مەزن و کارێکی لەو شێوەیە بقە و مەترسیناک، لە ناو حوجرەکە دا بکەین و فەلسەفە بەوانە بخوێنین.

سەبارەت بەوە لە بەشەکانی داهاتوو ئاماژە بەوە دەکەم، لەسەر کتێبی دوو کەسی سیکۆلار، چۆن لە حوجرە، لەلایان مەلایەکی ئیسلامییەوە دەرکراوم!

بێگوومان لە ناو مەلاکان و فەقێکان و ئیسلامییەکان و سەلەفییەکان بە گشتی ڕوانینێکی سەقەت و هەڵە و باو هەیە، بەوەی کە فەلسەفە مرۆڤ شێت دەکات و سیستەمی ئەقڵ تێک دەدات و بیرکردنەوە دەشێوێنێت و شتێکی زۆر بێمانایە و فەلسەفە و لۆژیک، هەڕەشەن بەسەر ئایین و، بیرو باوەڕی بڕوادار لەق دەکەن. بۆیە خەتەرە و مرۆڤی بڕوادار دەبێت خۆی لێیان بە دوور بگرێت. تەنانەت لە کۆنەوە هەندێک لە پیاوە ئایینییە فەندەمەنتالیزمەکان سەبارەت بە فەلسەفە و لۆژیک گوتوویانە:(من تمنطق، تزندق)، یان گووتوویانە(علم لا یفهمه الغبي، ولا یحتاجه الذكي!)

سەددام دیکتاتۆرێکی جیاوازبوو…
ئومەد محەمەد فەرەج

دیکتاتۆرو دیکتاتۆریەت واتا حوکمی تاکە کەس و تاکە حیزب. یانی لە سیستمی حوکمی دیکتاتۆریدا، دیموکراسی، ئازادی و مافی مرۆڤ وەک پێویست بوونی نییە. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا سروشتی کۆمەڵگا ئەوە یەکلائەکاتەوە کە ئایا دەسەڵاتێکی دیکتاتۆر یان دیموکراسیخواز لەگەڵ خۆی دەگونجێنێت. بۆنمونە سروشتی گەلانی ئەسکەندەناڤیا، بوونی هیچ سیستمی دیکتاتۆری هەزم ناکەن. بەڵام تەواوی گەلانی عێڕاق، واڕاهاتوون کە دەبێت بەزەبرو زەنگ حوکمیان بکرێت. وە کۆمەڵگای عێڕاقی هەرگیز ناتوانێت خۆی بگونجێنێت لەگەڵ سیستەمێکی دیموکراسیی و ئازادی ڕەهادا. چونکە بوونی هەر دیموکراسییەت و ئازادییەکی ڕەها، بەهەڵە ئیستیغلال دەکەن. بۆنمونە: کاتێک دوای داگیرکردنی عێڕاق لەلایەن ئەمریکاوە، بەبێ ئامادەکاری بۆ چونە ناو سەردەمێکی تازەو جیاواز، کە خۆیان بگونجێنن لەگەڵ گۆڕانکارییەکان.

ئەوا لەناکاو کۆمەڵێک چەمک بۆ میللەت پەخشکران، وەکو: ئازادی ڕادەربڕین، ئازادی تاکەکەسی، مافی ژن، دیموکراسی و هەڵبژاردن. ئەمانە زۆر چەمکی جوانن، بەڵام بۆ عێڕاقییەکان تازەبوون، وە چونکە کۆمەڵگاکە هۆشیاریی و ئامادەیی تیانەبوو بۆ وەرگرتنی ئەم چەمکانە، بینیمان دەرئەنجامەکە بەو جۆرەیە کە، لایەنگرانی حیزبە سیاسییەکان بە بیانوی ئازادی ڕادەربڕین هەرچی سوکایەتی، قسەی قێزەون و تەشهیرە بەیەکتری دەکەن. هەروەها کەسانێک ئازادی تاکەکەسیی بەوە تێگەیشتوون، کە لەشوێنە گشتییەکان کردەوەی نائەخلاقی بکەن، کە ئەمەش ئادابی گشتی تێکدەدات. هەروەها حیزبەکانیش بەوجۆرە لەدیموکراسی تێگەیشتوون کە هەرچەندی توانییان تەزویر لەهەڵبژاردنەکان بکەن و کاتێکیش دۆڕان ئەوا هێزی چەکدار ببەنە سەر بارەگاکانی یەکترو یەکتر تیرۆر بکەن. لەسەردەمی سەددام حوسێندا ژیان بەجۆرێکیتربوو، سەددام زۆر باش سروشتی کۆمەڵگای خۆی خوێندبویەوەو لەوە تێگەیشتبوو کە بە دیموکراسیی ناتوانێت حوکمی ئەم میللەتە بکات، چونکە ئەگەر زیاد لەپێویست ئازادی بەم میللەتانە بدات و بۆی شل بکات ئەوا میللەت لەناو خۆیاندا بەڕووی یەکترو بەڕووی دەسەڵاتیشدا دەتەقێتەوە. بۆیە سەددام بە زەبروزەنگ حوکمی دەکردو کۆنتڕۆڵی تەواوی پێکهاتەکانی عێڕاقی کردبوو. کەس

نەیدەوێرا باسی ناکۆکی بەینی شیعەو سوننەو کوردو عەرەب بکات. بەڵێ ئەگەرچی بە کورد باش نەبوو، بەڵام بەگشتی سەددام پیاوێکی ئاقڵ و سەرکردەیەکی بوێرو بەهەیبەت و لەهاتوو بوو، وە لەوە تێگەیشتبوو کە، گەورەترین کێشەی نێوان عێراقییەکان بابەتی مەزهەبییە لەنێوان سوننەو شیعە.

هەروەها بابەتی قەومیە لەبەینی کوردو عەرەب. ئەم بابەتانەش زەمەنێکە وەکو قومبەلەی تەوقیتکراون هەر ماوە ماوە دەتەقنەوەو ئاشتەوایی کۆمەڵایەتی تێکدەدەن. بەڵێ سەددام لەوە تێگەیشتبوو کە ئەم کێشانەی بەینی پێکهاتەکان وەکو زێرابێکی بەگەن وان، ئەگەر ئازادی بەم پێکهاتانە بدرێت و سەرکوت نەکرێن ئەوا سەری ئەم زێرابە لادەچێت و پیسی و بەگەنی ئەم زێرابە بە تەواوی عێراقدا بڵاودەبێتەوەو ئاشتی و ئارامی لە تەواوی وڵات تێکدەچێت.

بەڵێ سەددام حوسێن وتبووی کێشەی بەینی پێکهاتەکانی وەک، کوردو سوننەو شیعە وەکو زێراب و قومبەلە وان، تەنها منیش سەری ئەم زێرابەم داپۆشیوەو ئەڵقەی ئەم قومبەلەیەم گرتووەو ڕێگە نادەم بتەقێتەوەو دەیان جاریش تەقینەوەکەم پوچەڵ کردۆتەوە. وە کاتێک من نامێنم سەری زێرابەکە لادەچێت و قومبەلەکەش دەتەقێتەوەو بەگەنی زێرابەکەو پەشکی قومبەلەکە تەواوی عێراق دەگرنەوەو ژیانی سیاسیی و کۆمەڵایەتیی بەتەواوی تێکدەچێت. تەبعەن سەددام تەنها بە زەبرو زەنگ و حوکمێکی توند توانی بە ماوەی دەیان ساڵ ئەم کێشە گەورانە خەفە بکات وە هیچ ڕێگەچارەیتری نەبوو، لەنێوان خەراپ و خەراپترو خەراپتریندا، ئەو خەراپی هەڵبژاردبوو. ئەگینا سەددام لەناخەوە کەسێکی دیکتاتۆر نەبوو، وە کەسێکی زۆر دڵسۆزبوو بە میللەتانی عێراق و وڵاتەکەی. سەددام ناچاربوو بەزەبری هێز کێشەی بەینی پێکهاتەکان خەفە بکات، وە سەددام مەترسی نەبوو بە سەر ژیانی هەرکەسێک، کە تەداخولی سیاسەت و بابەتی بەینی پێکهاتەکان نەکات و سیخوڕی لەدژی وڵاتی خۆی نەکات. هەر کەسێک ئەم شتانەی نەکردبایە، ئەوا ژیانی ئەوکاتی عێراق بۆ ئەو کەسە بەهەشتبوو. چونکە سەددام میللەتی خۆی زۆر بەباشی دەژیاندو هەموو خزمەتگوزاریەک بەردەستبوو، کارەبای ٢٤ سەعاتی هەبوو، جادەو ڕێگەوبان زۆر باشبوون، ئاوی پاکی خواردنەوە هەبوو، سیستەمی تەندروستی زۆر لەئێستا باشتربوو، یاساو دادپەروەری و یەکسانی زۆر لەئێستا باشتر بوو، ئابوری عێراق هێندە باش بوو، تەنانەت لە هەشتاکان خەڵکی وڵاتانیتر دەهاتن لەعێراق ئیشیان دەکرد. بەڵام ئێستا ئەمە پێچەوانە بۆتەوەو بەهۆی نەمانی سەددام و هاتنە سەرحوکمی کۆمەڵێک

تیرۆریستی سوننی و شیعیی و مافیای کوردی.

سەدان هەزاری وەکو ئێمە دەربەدەرکراون و وڵاتی خۆمان لێ حەرام کراوە. ئەگەرچی عێڕاقی هەشتاکان وەکو ئەوروپای ئێستا پێشکەوتووبوو، کەچی بەهۆی نەمانی سەددام وڵات پەنجا ساڵ بەرەو دواوە گەڕایەوە. بۆیە لەسەر ئەم بەراوردو بنەمای□انە، دەڵێم سەددام لەهەموو سەرکردەکانی ئێستای عێڕاق و کوردستان باشتربوو. سەددام باڵی کێشابوو بەسەر دەیان کێشەداو کەس نەیدەوێرا کێشە گەورەکان بتەقێنێتەوە. تەنانەت دۆناڵد ترامپ سەرۆکی پێشوتری ئەمریکا کە گەورەترین دوژمنی سەددام بوون. وتی: دەزانن سەددام چی شتێکی زۆر بەباشی ئەنجام دەدا؟ ئەو تیرۆریستەکانی دەکوشت، سەددام کەسانی تێکدەری ڕێک دەکوشت. سەددام ئەم کارەی زۆر بە باشی دەکرد. وە مافەکانی پێنەدەدان، ڕێگەی پێنەدەدان قسە بکەن، ئەوان تیرۆریستن و تەواو بڕایەوە. هەروەها ترامپ تەقریبەن هەمان ئەو قسەی سەددامی بەشیوازێکیتر دووبارەکردەوەو وتی، ئێستا خراپەکاران و تیرۆریستان عێڕاقیان شێواندووە. وە عێڕاق بووە بە بەرهەمهێنەری تیرۆریستان. ترامپ وتیشی، ئەگەر ئەتەوێت ببیت بە تیرۆریست ئەوا بڕۆ بۆ عێڕاق. ئەمانە قسەی سەرۆکی ئەم وڵاتەن کە سەددامیان ڕوخاند بەپاساوی دیکتاتۆریی بوون، کەچی ئێستا خۆیان پەشیمانن و ددان بەوەدا دەنێن، کە سەددام لەئەوان باشتر توانیبووی کێشەکانی عێڕاق خەفە بکات. تەبعەن ترامپ کە وتی تیرۆریستەکانی دەکوشت و سەرکوتی دەکردن، مەبەستی هەموو ئەو سیاسیی و سەرکردانەی ئێستای کورد و سوننەو شیعەبوو، کە ئێستا حوکمی عێڕاق دەکەن و وڵاتیان کردووە بە کارگەیەکی زەبەلاح بۆ بەرهەمهێنانی تیرۆریستان. بەڵام هیچ کام لەئەوان نەیاندەوێرا لە ترسی سەددام سەر بەرزبکەنەوە

کلیپی گۆرانی “یار” بە ئاوازدانەری و ژەنیاری “فەرنوود ئیلهامی” بڵاوکرایەوە

مەنسوور جیهانی –

کلیپی گۆرانی “یار” بە ئاوازدانەری و ژەنیاری موزیکزانی کورد “فەرنوود ئیلهامی”، بە دەنگی “سپەهر زوالنووریان”، بە ژەنینی دەفی “ئەمیرحوسەین مەنشادی” و بە کەڵک وەرگرتن لە ڕەسەنایەتی مەقامەکان و ڕوانینێکی نوێی بە کووکی ڕەسەنی تەنبوور بڵاوکرایەوە.

کلیپی گۆرانی “یار” بە ئاوازدانەری و ژەنیاری موزیکزانی کرماشانی “فەرنوود ئیلهامی”، بە دەنگی “سپەهر زوالنووریان”، بە ژەنینی دەفی “ئەمیرحوسەین مەنشادی”، لە دەرهێنانی “موحسین ڕەشیدی”، لە بەرهەمهێنانی ماڵی تەنبووری “ئەیاز” بە بەرپرسیاریی موزیکزانی بەئەزموونی کرماشانی “فەرید ئیلهامی” ئاوازدانەر، وانەبێژ و ژەنیاری بەتوانای تەنبوور و هەروەها بە کەڵک وەرگرتن لە مەقامە ڕەسەنەکانی تەنبوور بڵاوکرایەوە.

کووکی گۆرانی “یار” لە کووکە ڕەسەنەکانی تەنبوور نییە و لە ڕاستیدا کووکێکە کە “فەرنوود ئیلهامی” خوڵقاندوویەتی کە تێکەڵاوێکە لە کووکە ڕەسەنەکانی ئامێری تەنبوور و کووکێک کە ناوەکەی کووکی “عشاق” واتە “عاشقەکانە”.

ئەو مەقامەی کە لە گۆرانی “یار”دا خوێندراوە لە مەقامی “خامەشە گیان” وەرگیراوە و لە کۆتایی ئەم بەرهەمە مۆسیقاییەشدا کەڵک لە دوو مەقام لە مەقامەکانی تەنبوور وەرگیراوە کە مەقامە سەرەکییەکە ناژەندرێت.

ستافی ئامادەکردنی کلیپی گۆرانی “یار” بریتین لە: ئاوازدانەر و ژەنیاری تەنبوور: فەرنوود ئیلهامی، گۆرانیبێژ: سپەهر زوالنووریان، ژەنیاری دەف: ئەمیرحوسەین مەنشادی، دەنگهەڵگر، میکس و مەستەرینگ: مەسباح قەمسەری، دەنگدانەر: سوهەیل موئمەنی، دەرهێنەر: موحسین ڕەشیدی، بەرهەمهێنەر: ماڵی تەنبووری “ئەیاز” بە بەرپرسیاریی فەرید ئیلهامی، بڵاوکەرەوەی نێودەوڵەتی: کۆمپانیای

“زەنگ ڕیکۆرد”، مۆنتاژ: موحسین رەشیدی، وێنەگرەکان: موحسین رەشیدی، عیرفان مورادی و محەمەد رۆخ، فۆتۆگرافەر: رەزا رەجایی، فۆتۆگرافەری پۆستەر: فەردین رەزایی، دیزاینی پۆستەر: محەمەد کازمی، بە سپاس لە: گوڵنووش ئیلهامی، ماهان سەیفی و بەڕێوەبەری ڕاگەیاندنی گشتی: مەنسوور جیهانی.

“فەرنوود ئیلهامی” لە بنەما□□□ی□کی هونەرمەند لە شاری سەحنەی کرماشان لە دایک بووە. باوە گەورەی مامۆستا سەید “ئەیاز قەزوینە” لە مامۆستایانی خاوەند شێواز و ناوداری تەنبوور بوو و باوکیشی یەکێک لە دەرهی□ن□رە بەرچاوەکانی شانۆی شاری سەحنە دێتە ئەژمار.

ئەو فێربوونی ئامێری مەقامی تەنبوور لە مێرمنداڵییەوە دەست پێکرد و هەر لەو سەردەمەوە، لە خزمەت مامۆستایانی شارەزای مەقام لە شاری سەحنە کەڵکی زۆریی وەرگرت. لە تەمەنی 18 و 22 ساڵییەوە لە فێستیڤاڵەکانی مۆسیقای ڕۆژئاوای ئێران و تاقیکرنەوەی گرینگی “باربەد”، پلەی یەکەمی لە بەشی تاکژەنی ئامێری تەنبووردا بەدەستهی□نا.

ئەم هونەرمەندە لە ساڵی 2006 لە خزمەت “فەرید ئیلهامی” براکەیدا لە گرووپی مۆسیقای “فیردەوسی” کۆمەڵێک بەرهی□می درەوشاوەیان پێشکەش و تۆمار کرد، لەوانە: ئەلبوومی “درەفشی کاویانی” و “شانامەی کوردی” بە دەنگی هەرمانی گۆرانیبێژی ناوداری کورد مامۆستا “شەهرام نازری”، “عەشق نامە” بە دەنگی گۆرانیبێژی ناوداری کورد مامۆستا “سەدیق تەعریف”، “عەشق” بە دەنگی “حیسام ئەلدین سیراج” و “امید، باز امدم” واتە “هیوا، دیسانەوە گەڕامەوە” بە دەنگی “وەحید تاج”.

ئیلهامی لە ساڵی 2015 سەرقاڵی پڕۆڤە و تۆمارکردنی ئەلبوومی مۆسیقای “عەشق نامە” بە ئاوازدانەری هاوبەشی “فەرید ئیلهامی” برای و بە دەنگی مامۆستا سەدیق تەعریفە، کە بە هۆی جۆاروجۆرەوە تاکوو ئێستا ئەو بەرهی□م□ دەرفەتی بڵاوبوونەوەی بۆ نەڕەخساوە.

ئەم ئاوازدانەرە کوردە، لە ساڵی 2020 گۆرانی “مەجنوون” بە دەنگی گۆرانیبێژی ئێرانی “پەرواز هۆمای” بڵاوکردەوە کە بە دابەشکردنی راک “پراگرسیو” ڕوانینێکی نوێیە بۆ مۆسیقای تەنبوور و شیعرەکانی مەولانا.

هەروەها گۆرانییەکانی “بابا سەرهی□نگی”، “قەڵەندەر”، “عشاق” واتە “عاشقەکان”، “خۆف و ڕەجا”، ئەلبوومی مۆسیقای “عەشق نامە” و … لەو

بەرهەمانەی ئەم هونەرمەندە کرماشانییە دێنە ئەژمار کە لە داهاتوودا بڵاودەبنەوە.

بۆ زانیاریی زیاتر:
http://www.instagram.com/farnood_elhami

لینکی دانلۆدی کلیپی گۆرانی “یار”:
https://we.tl/t-IA7IhYQ8b8